

UMETNOST

MESEČNIK
ZA
UMETNIŠKO
KULTURO

OPOZORILO NAŠIM CENJENIM NAROČNIKOM!

Danes prejmete dvojno 4. in 5. številko V. letnika »UMETNOSTI«, ki se je pričel 1. septembra 1940 in se zaključí 31. avgusta 1941. Dvojno številko smo izdali zaradi obilice gradiva, upamo pa, da smo s tem ustregli tudi našim naročnikom, ki prejmejo na ta način prav lep božični zbornik. Dvojna številka je po obsegu enaka dvem enojnim številkam, tako da niso naročniki prav nič prikrajšani.

Današnji številki smo ponovno priložili pošne položnice vsem naročnikom, ki nam dolgujejo naročnino in jih prosimo, da nam po možnosti nakažejo celoletno, ali pa vsaj polletno naročnino, ker moramo vse tiskarske in druge stroške poravnati sproti v gotovini. Obenem prosimo tudi za plačilo vseh zaostankov za prejšnje letnike.

Naročnina za V. letnik »UMETNOSTI« za vseh 12 števk znaša enotno za vse naročnike din 130.— (en sto trideset) in je plačljiva tudi v dveh polletnih obrokih. Za inozemstvo znaša letna naročnina din 20.— več.

Naročnina se plačuje na naš čekovni račun št. 17.794, ki se glasi: »UMETNOST, mesečnik za umetniško kulturo — uprava Ljubljana«.

Naročnikom, ki so svoje obveznosti do izdajateljice izpolnili, se najlepše zahvaljujemo za izkazano naklonjenost in jih prosimo, da smatrajo gornje opozorilo kot brezpredmetno.

UPRAVA IN UREDNIŠTVO »UMETNOSTI«
LJUBLJANA — POD TURNOM 5.

ANTON ČERNE

GRAVEUR * LJUBLJANA

Izdeluje vse tiskovine v vzbočenem tisku, napise, embleme, monograme itd. na vizitkah, pismih in ovitkih.

(Gle) prilogo kiparja S. Dremija v današnji številki, ki je izdelana v vzbočenem tisku)

Mestna hranilnica ljubljanska

je največji slovenski pupilarno varni denarni zavod.

Dovoljuje posojila na menice in vknjižbe.

Za vse vloge in obveze hranilnice jamči Mestna občina ljubljanska

»UMETNOST« — mesečnik za umetniško kulturo. V. letnik izhaja vsakega prvega v mesecu od 1. sept. 1940. do 31. avg. 1941. Celoletna naročnina znaša din 130.— za vse naročnike brez izjeme, za inozemstvo din 20.— več. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Pod turnom 5. Poštno hranilnični račun št. 17.794. Nenaročeno gradivo se ne vrača. Reklamacije se priznajo le prvi mesec po izidu številke. Izdaja Bibliofilska založba v Ljubljani. Za uredništvo odgovarja Miha Maleš. Tisk Narodne tiskarne d. d. v Ljubljani — Predstavnik Fran Jeran.

Franc Jelovšek — Mati božja z Jezusom v cerkvi sv. Petra v Ljubljani iz 1734. leta
Podoba slovi kot najlepša slovenska Madona

IZ MODERNE HRVAŠKE LIRIKE

Miroslav Krleža — Alojz Gradnik

Jesenska pesem

Neznani Nekdo je prinesel Jesen
v Severno Sobo.

O, zdaj,

ko je vse barva, trgatav in vonj vina
in ko se čuje pesem Stvari in Živali
in ko mrličji vpijejo od hrepenenja v grobu,

Neznani Nekdo je prinesel Jesen

na srebrnem pladnju

v sobo:

grozdje in hruške, jabolke in smokve.

A zunaj puhte od sončnega soka lokve

in čuje se skozi okno

kako v svili dneva

nekje žena prepeva

In čvrčijo ptice.

Telo in mi

Skoz mokre žile teče strup, ki sem tja pil
v nasladah, v pijanih nočeh.
In strup truje. Telo razpada. Jaz živim v mrliču.

In telo se mi studi. Ali bi se mogel kako
oddeliti od telesa, biti čist od telesa?
Telo je breme, tujec, trohnoba.
Rad bi ga pustil nekje
in pobegnil od njega, odletel zavedno v svobodo.

Tako živim z njim, v njemu. Nerazdeljiv.
O kdo me spoji s tem tujcem v eno?
Telo: težina me drži za zemljo
in vlačí me v njo vsega, brez ostanka.

Ob postelji se mi mlada žena smeje.
Kdo bi prišel do nje sam, brez telesa?
Ne morem iz njega. Ne smem se je dotakniti.
Moj dotik, kakor dotik smrti, seje povsod razsulo.

V snu se razdvojimo. Vendar sem se odločil, visim
in hočem leteti, prhniti.

In se zbudim: ležim v svojem mrliču.

Sokol in prstan

Sokol sivi dvigne se visoko,
mej nebeških ni nikjer spoznati,
z roke padel mi je prstan zlati,
morje pa je temno in globoko.

Svetla so nebesa ali nema,
šumno morje motno, med obema
podrhtava moja roka gola.
Zdaj brez prstana je in sokola.

Zemlja me zove

Zemlja me zove, zemlja me zove: moja mati.
Odpira mi prijazno vrata, črna in ogromna,
in čaka me, da vstopim v izbo njeno priprosto,
v izbo tiho in brez sonca.

Mati me zove: pridi, lezi, zaspil!
Pokrijem te z lahko odejo,
pokrijem te z listjem rumenim, listjem uvelim!

Črvi zemlje, moje matere,
dolgo se bodo z menoj naslajali:
bogata bo gostilja v moji rakvi!

Pleti mi, zemlja, pleti od trave mehko preprogo
in pokrij me z njo trudnega
ko bom sanjal med črvi.
Nad menoj bo, v veke, drhtela zvezda somračna.

Notturmo

Nocoj moja duša vsa žari
nocoj moje veke moči znoj
in misli moje ozarjajo sni,
umrl bom od lepote nocoj.

Duša je strastna v dnu globin,
ona je zubelj v dnu noči,
plakaj, plakaj sredi tišin,
v tej samoti umri, umri.

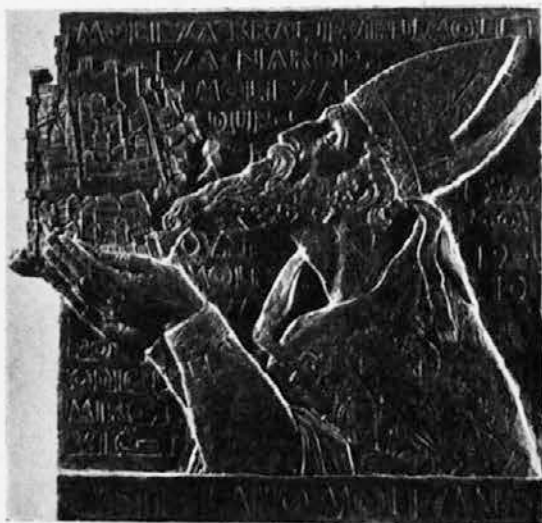

Li Tai Po

Dal cesar mi je za darilo
to haljo, ko sem šel na pot.
O morju sanjam, iščem brod,
ko gledam njeno modro svilo.
Pijan v nji sem prehodil Kino,
zamazalo mi jo je vino.
Zdaj, ko jo nosim le za silo,
ni treba, da jo dam v perilo.

Presedajo mi že domala
pijanstva ta in krčme hrup
in proč me vleče čuden up
od miz in polnega bokala.
Solzâ ne bom zdaj svojih več
opeval vzhičen gostom glupim.
Grem, da očistim zdaj svoj žmeč
od rje in si konja kupim.

Za kruh jim trava je že davno,
a dvor se vse noči hahlja.
Jaz z množico k sinu nebá
na belcu pridem zmagoslavno.
Ko čul bo, da prinašam vstajo
namesto pesmi zvonke rime
in pod balkonom kleti rajo,
ga morda streslo bo od zime.

Asen Pejkov — Sv. Vlaho, zaščitnik Dubrovnika

Miha Maleš — Deklica s knjigo

Maksim Sedej — Na sprehodu (Muzej kneza Pavla v Beogradu)

SLIKAR MAKSIM SEDEJ

Med mlajšimi slovenskimi slikarji si je doslej poleg Staneta Kregarja najbolj priboril svoj stil slikar Maksim Sedej. Priboriti si svoj stil, se običajno pravi, doseči tako ustaljenost umetniškega izraza tako kar se oblike kakor tudi kar se vsebine tiče, da nismo spričo umetnikovih del niti za hip v zadregi, komu bi jih pripisali, tudi če vise med neštevilom drugih del. To je najnavadnejši kriterij za sodbo, ali kdo ima svoj stil ali ga nima. »Imeti stil« pa ni tako enoumen pojem, ko gre za vprašanje, na kaj se ta stil nanaša. Kajti stil ni nobena vsebina, ni nobena snov, ni nič otipljivega, je neka konstitucija, oblikovanost, je lik; stil je funkcija forme in vsebine, kategorija, v kateri se oboje pojavlja, razen teh dveh elementov se pa v stilu lahko izražajo še drugi.

Če bi bil stil vsebina ali forma, potem bi »imel stil« samo tisti, ki je prišel do končno veljavnih vsebin, do zadnjih zaključkov, potem bi bil stil istoveten z zadnjo besedo, če gre za vsebino, z zadnjo obliko pa, če gre za obliko. Pa stil ni vsebina. Zato ima stil lahko tudi iskanje vsebine, iskanje končne oblike, ima ga lahko eksperimentiranje, pri čemer se stil spremeni v stilizem. Važno je, da ima stil lahko tudi iskanje vsebine in oblike, torej še nedonošena vsebina in oblika. Stil lahko in kdaj pa kdaj še posebej nastane sredi poti. Od tega spoznanja ni daleč do naziranja impresionistov, da rezultati niso niti važni, niti zanimivi, važna da je pot; še malo dalje nazaj trdijo romantiki isto s svojim »hrepenenjem« po neskončnosti.

Stil je torej lahko dvojen in je tudi: stil končnih vrednot in stil prehodnih vrednot; stil miru in nemira, gotovosti in iskanja, statike in dinamike. Komaj pretekla doba je imela stil nemira, iskanja, dinamike, stil samih prehodnih vrednot. Umetnost polpreteklega časa je vsepovsod iskala svoj izraz in obliko, dosegla pa ni teh, temveč samo izraz stila iskanja. Ostala je sredi pota kakor človek, ki omahne in se zgrudi; primera je iz Srečka Kosovega. Tega pa ni iskala samo umetnost; celokupno duhovno in politično življenje sveta polpreteklega časa je na ta način iskalo svojih oblik in podob in obstalo pri nedonošenih, kaotičnih rešitvah. V izjavah ljudi, ki so dajali tej dobi obraz, se ta zavest prehodnosti in iskanja le preveč izraža in dokazuje, da se je človeštvo preko njih svoje usode zavedalo. »Mi smo rod prehoda,« pravi eden, »pripravljen za gnojenje, žetve nevreden.« V tem času je nastal izraz, ki

bolj nego vsi drugi določno pove, da čas ni imel sreče doseči svojo podobo; ta izraz je bogoiskalstvo, bogoiskalec. Ob smrti enega največjih kiparjev te dobe, Ernsta Barlacha, ki je po svoji duši pripadal temu bogoiskalstvu, pa je mladi rod zapisal neizprosne besede: »Er rang viel um Gott, anstatt mit Gott!«

Usoda premnogih današnjih umetnikov je, da stoje še v senci borb polpreteklega časa, pa ne samo to, da so še njegovi otroci in vnuki. Iz del prej razbereš kos časovne zgodovine, kot pa ono harmonijo in lepoto visokoosebnostnih svetov, od katerih vse zunanje beži kakor tema od luči pregnana. Ne da ti umetniki ne bi storili vsega, kar morejo; toda tradicija umetniškega gledanja in dela nastavlja na pot ne le kategorije gledanja, ki se jih je mogoče le polagoma znebiti, temveč tudi probleme, ki nova spoznanja često zelo ovirajo, ali jih celo onemogočujejo.

Delo Maksima Sedeja ima svoj stil doslej pretežno v gori orisanem smislu. Je to svet neprestanega iskanja, reševanja, nemira in neutrudne volje ter umetniškega napora, kako obvladati in prenesti v novi čas ono, kar je bilo rojeno v umetniški tradiciji preteklosti, pa z njo izoblikovati umetnostni obraz jutrišnjega dne, je bolj to kot pa stil končnih vrednot in rešitev. Naslednje vrste naj opozore samo na nekatere izmed onih točk, po katerih je Sedejeva umetnost važen predstavnik umetniškega oblikovanja naših dni.

Sedej je v bistvu začel svojo umetniško pot kot grafik. Kmalu nato je podal nekaj slik, v katerih je prikazal, morda pod vplivom podobnih tendenc hrvatske umetnosti, življenje vasi, zemlje, nekak novi realizem. Toda tu ni obstal dolgo. Prvikrat je svoje hotenje zares določno opredelil v figuralnih kompozicijah, ki so nastale med l. 1935 in 1937. V njih je upodabljal skupine figur, deloma oblečenih, deloma aktov, v krajinah. Takih slik je cela vrsta in predvsem je iz njih razvidna slikarjeva volja, obdelovati polje figuralnega slikarstva. Sedej je te figure upodabljal v mehkih, a v svojih osnovah vendarle geometričnih kompozicijah, ki stoje vedno v sprednjem planu slike. Krajina, kolikor je je, ni realna prostornina, temveč samo barvno nakazilo krajine, torej barvna spremljava figuralne kompozicije na tîmo krajina. Pri teh Sedejevih kompozicijah sem mislil vselej na dva umetnika zapadne Evrope, ki sta žanr figuralne kompozicije v krajini izrazila tako, da vsak izmed njiju predstavlja svoj pol, in v razmerju do teh polov je mogoče označiti tudi te Sedejeve kompozicije. Ta dva umetnika sta Giorgione in Manet. Giorgione je v zapadni umetnosti prvi umetnik, ki je s krajino podprl figuro in figuralno kompozicijo, toda predvsem njeno čustveno pomembnost. Toda Giorgionejev stil je izraz renesančnega realizma; tu ni nič približnosti, nič površine, tu ima vse svoje določeno ogrodje, celò čustvo ima tu svoje ogrodje, figure so v prostoru in prostor kot tak je sam figura. Giorgionejeve slike so izraz harmonije človeka in narave, dejanski prenos njegove eksistence v svet umetnosti, predvsem pa simbol nekega organizma, ki so mu slikarska oz. umetniška izrazila samo sredstva.

Maksim Sedej — V gostilni

Manet je prvi, ki je na svojem znamenitem Zajtrku v travi te stvari preobrnil. On je notranjo povezanost figure in nature ločil, oz. prekinil, s tem da je namesto onega duhovnoosebnostnega veziva, ki ga ima Giorgione v svoji sliki, uvedel drugo, vez luči in barve. Figura in krajina sta tu sestavna dela oz. dela neke optične celote, zato ni nič čudnega, če imajo figure pri Giorgioneju svoj čustveni izraz, one pri Manetu so pa brez njega. Namesto njega so dobile Manetove figure svoj optični in koloristični *valleur*. Na ta dva moža sem mislil oh Sedejevih slikah. S tem da zanaša Sedej deloma v figure, posebno pa v krajino neki sentiment, skuša oživotvoriti med obema ono čustveno skupnost, ki je svojčas med obema bila (primer Giorgione). Toda temu stremljenju stoji nasproti ogromna protiutež zgolj optično-kolorističnega pojmovanja, ki je posledica impresionizma.

Navedene slike so stale na važnem razpotju. Od njih je — teoretično govoreno — mogoče priti prvič nazaj do umetnostnega pojmovanja figure in krajine, kakor ga je pojmovala visoka renesansa, drugič pa do problemov figuralne kompozicije impresionizma in sledečih dob. Najprej prva pot. Iz figuralnih grup po

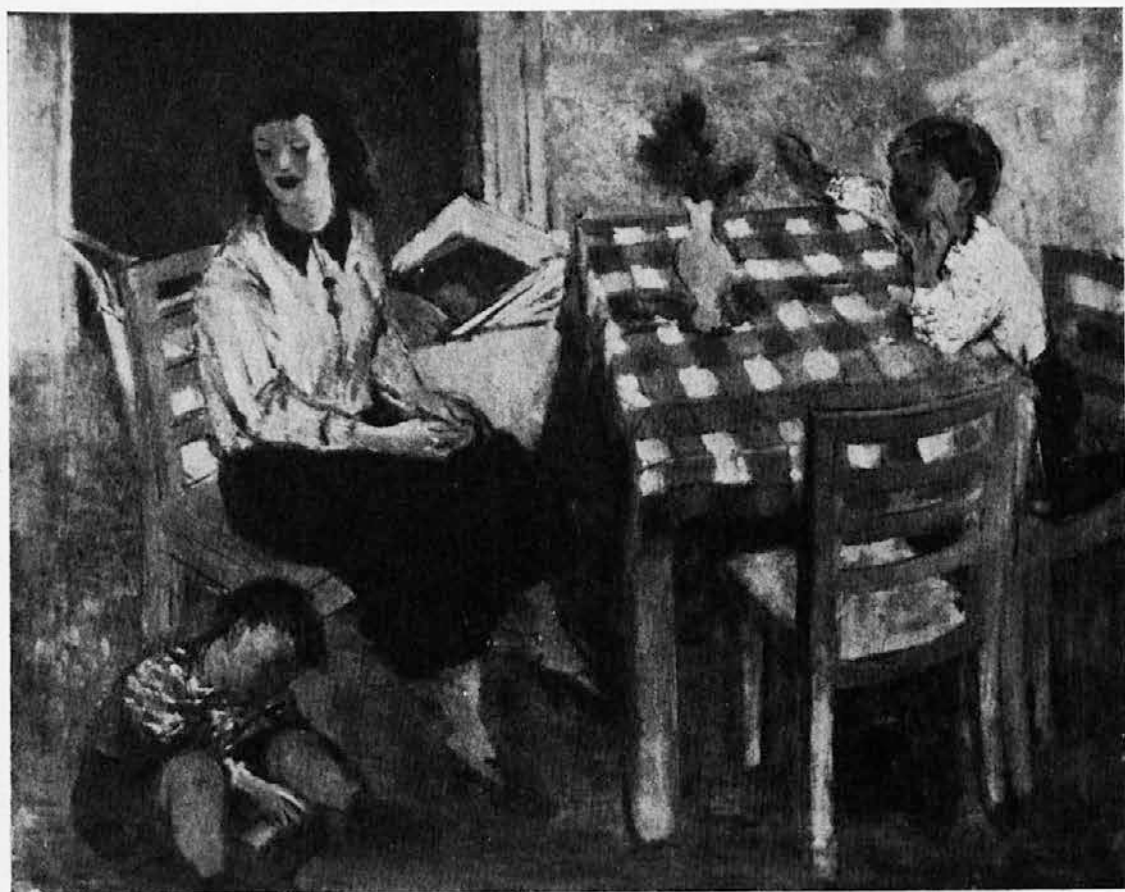

zgledu »Skupina v prirodi« (1937) bi bila možna v umetnosti, ki bi mislila manj perspektivično in manj neanotomično kot naša, izgradba velike figuralne umetnosti, predvsem pa figuralne umetnosti idealističnega stila. Toda kako naj danes umetnik sploh pride na sled čemu takemu, če stoji ves pouk na akademijah v znamenju subjektivizma, če je umetnost zadnjih 50 let uničevala vrednost risbe, študije, anatomije, perspektive itd. Ali ni značilno, da vsa moderna slikarska in kiparska umetnost romanskih in slovanskih dežel skupaj ne premore toliko risb, kot jih je napravil v renesansi en sam umetnik? Za izgradbo figuralnega stila v smislu gornjih besedi sedaj umetniku našega časa ne stoje na razpolago niti učni programi akademij niti gledanje in stil. Zato se je Sedej moral odločiti za drugo pot.

Na razpolago mu je sedmo ogromna barvna estetska kultura impresionizma, fauvizma in kubizma. Figura je tu samo funkcija barve, torej ravno obratno kot pri starih mojstrih. Slika je sestav barvnih kvantitet. Doživetja ob modernih slikah so predvsem čutna, niso niti čustvena, niti miselna, niti voluntaristična. Tudi celotno doživljanje je zgolj čutno. To je instrumentar, ki ga ima na razpolago moderni umetnik. Pregon virov in iniciativ ustvarjanja iz osrednjih duhovnih centrov v čute ima za posledico posnemanje tujih klišejev pri velikem delu modernega slikarstva; Sedej je srečen, da tej problematiki ni podlegel. S svojo trdno voljo in že zelo uravnovešenim hotenjem ter ciljnostjo skuša iz klavnega repertorija elementov (figure, predmeti, prostori), ki vsi niso nič drugega kot navadne barvne lise, zopet rekonstruirati svet ljudi, človeka, družbo. Ob kakem drugem času bi bilo to mogoče in po prvi poti rekonstruirati veliki monumentalni stil in umetnost; danes je mogoče iz teh repertorijev rekonstruirati samo prve zametke figuralnega sožitja.

Če pogledamo zadnja Sedejeva dela, napravljena s toliko voljo, ljubeznijo in zvestim zasledovanjem naloge, potem izraz »figuralno sožitje« ni prazen. V teh figurah ni medsebojnih odnosov, vsaka je svet zase. Toda samo optičen svet. Kajti lahko bi se reklo, da tu k figuri nastane figura le preko barve, ker ena barva zahteva svojega komplementa na drugem mestu slike v drugi barvi. In ta barva je potem figura. Figure so še vedno optični valeurji, nič manj pa niso to ostali predmeti na slikah.

V tem stadiju upodabljanja se tudi prostor kot tak ne more oblikovati drugače. Sedejeve slike zadnjega časa so posebno značilne po tem, da predstavljajo interieurje, to se pravi skušajo sliko prostorno opredeliti. Tako pa jo skuša Sedej določiti tudi tam, kjer interieurja ni, na pr. »Na balkonu«. Po svojem poreklu so mize, ograje itd. hudo prozaični motivi, ki jih pa slikar ljubi; kajti to so slikoviti motivi. Ti motivi imajo v sebi koloristične potenciale, tako je mogoče z raznimi mizami, pregrajami itd. sliko koloristično organizirati. V njih se najbolj kaže Sedejevo izključno barvno gledanje. Če je stari mojster pri podobnih sjetih napravil najprej risbo po vseh principih perspektive, skuša Sedej s pomočjo teh

Maksim Sedej — Notranjost

rekvizitov rekonstruirati v sliki perspektivo in sliko prostorninsko opredeliti. To je dediščina impresionizma.

Z impresionizmom se to Sedejevo slikanje na več krajih ujema. Pogledati je treba samo kako so Manet, Renoir, Toulouse-Lautrec, Liebermann itd. reševali podobne zasnove, in osnovna sličnost bo razvidna. Je pa majhna razlika, a samo v tem, da so impresionisti do teh rešitev prišli, ker so zavrgli stare principe slikanja, ti-le pozni potomci impresionizma bi pa radi nazaj, a imajo na svojih ramah pretežko breme deformacij, izvršenih predvsem od strani kubizma. Da se ta povratek k staremu ne more posrečiti in ne naenkrat izvesti, je vzrok predvsem popolna revolucija pojmovanja barve in slike, ki jo je impresionizem sprožil, kubizem pa dovršil. Poleg Sedejevih podob, ki so cilju že blizu, so še zadnji čas nastale take, ki pomenijo odločen korak nazaj, na pr. »Počitek« (1940). Tu je fauvistična stilnost, ki poudarja predvsem dekorativni valeur barve, zopet

Maksim Sedej — Podoba moje žene

močno privrela na dan in spremenila ves prostor v ploskev. Na drugi strani pa so razni šahovski vzorci karakteristična pomagala pri težnji izgraditve novega prostora (Žena pri mizi 1938, Interieur 1937), ker prinašajo v sliko nekako perspektivo. Na podoben način je pozna gotika preko pseudoperspektivčnih sredstev pomagala renesančnemu perspektivizmu do prodora (K. Witz).

Ali se bo dal s temi sredstvi ostvariti novi red umetnostnega sveta? Dvomim. Pri vsem ogromnem naporu, ki ga kažejo dela Sedeja in njemu sorodnih sodobnih slikarjev, bodo to ostali poizkusi in iskanje, rešitev pa bo prinesel samo prodor k nespremenljivim naravnim zakonom umetnosti. Brez teh empiričnih naravnih zakonov izhaja lahko samo umetnost, ki jo nosi druga ideja, na pr. ideja vladarja-božanstva kot v starem Egiptu, ali ideja božjega kraljestva kot v

Maksim Sedej — Na balkonu

srednjem veku. Brez naravnih zakonov pa ne more izhajati umetnost, ki jo nosi ideja družbe kakor je to slučaj pri moderni umetnosti. Končni rezultat te in take umetnostne vrste je prihod v slepo ulico snobizma, esteticizma in epigonstva in žalibog moramo biti temu v preveliki meri priča.

Sedejeva umetnost je markanten slikarski izraz na razpotju umetnostnih usod Evrope. S prefinjeno slikarsko kulturo se druží v njegovem delu etična volja, zgraditi nov umetnostni in predvsem figuralni svet, kakor da bi skušal umetnik nasprotovati človeku, ki je pred leti zapisal, da današnji rod ni več material za družbo. Pri tem stremljenju mu leže na poti vse bariere, kar jih je mogel navaliti pozni odsev impresionizma predvsem po svojih kubističnih in fauvističnih strujah. So to težke zapreke. Ali doslednost in moč, ki ju izžarevajo dela, v katerih ni sledu kompromisa in ne bojazni pred nepopularnostjo, poroštvujeta, da bo Sedej storil tudi odločilni korak, da razbije stari svet in zgradi na trdnih osnovah naravnih zakonov sleherne umetnosti novi svet novega človeka.

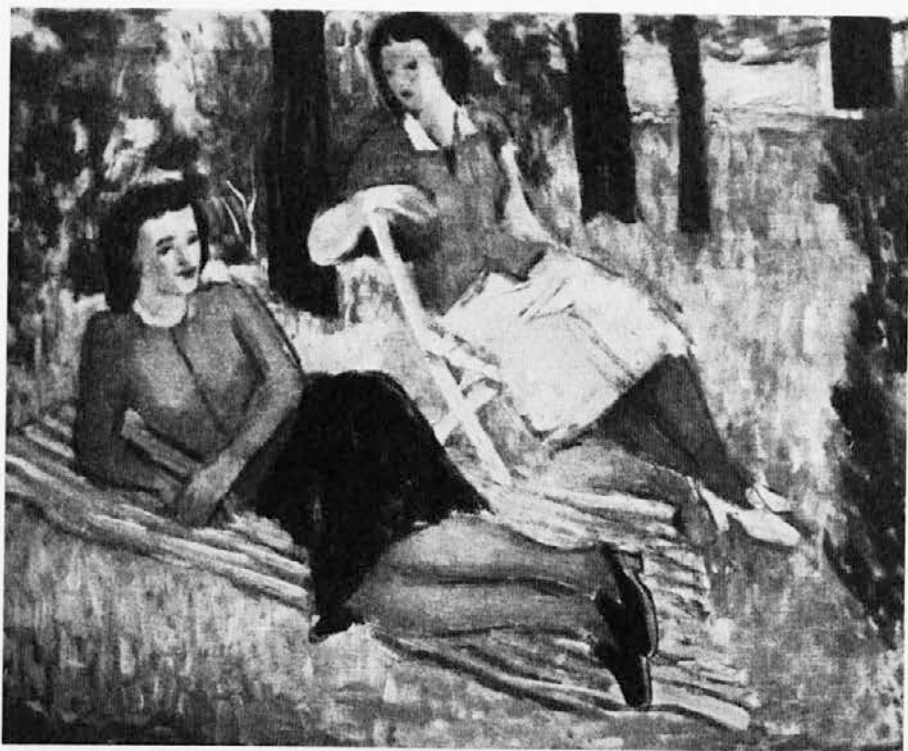

Maksim Sedej — Deklica

Namen prednjih vrst ni bil prikazati one umetniške vrline Sedejevega slikarstva, ki se izražajo v skrbni kulturi slikarstva, v visoki umetnostni erudiciji Sedeja samega, v toploti sentimenta, ki preveva vse njegovo delo in v oni brezkompromisnosti, ki sem jo bil pravkar omenil; to so stvari, o katerih ni treba razpravljati. Namen je bil pokazati na one probleme njegovega slikarstva, ki Sedeju določajo posebno mesto in nalagajo posebno poslanstvo v naši slikarski kulturi.

Maksim Sedej — Podoba moje žene

Maksim Sedej
Deklici v naravi

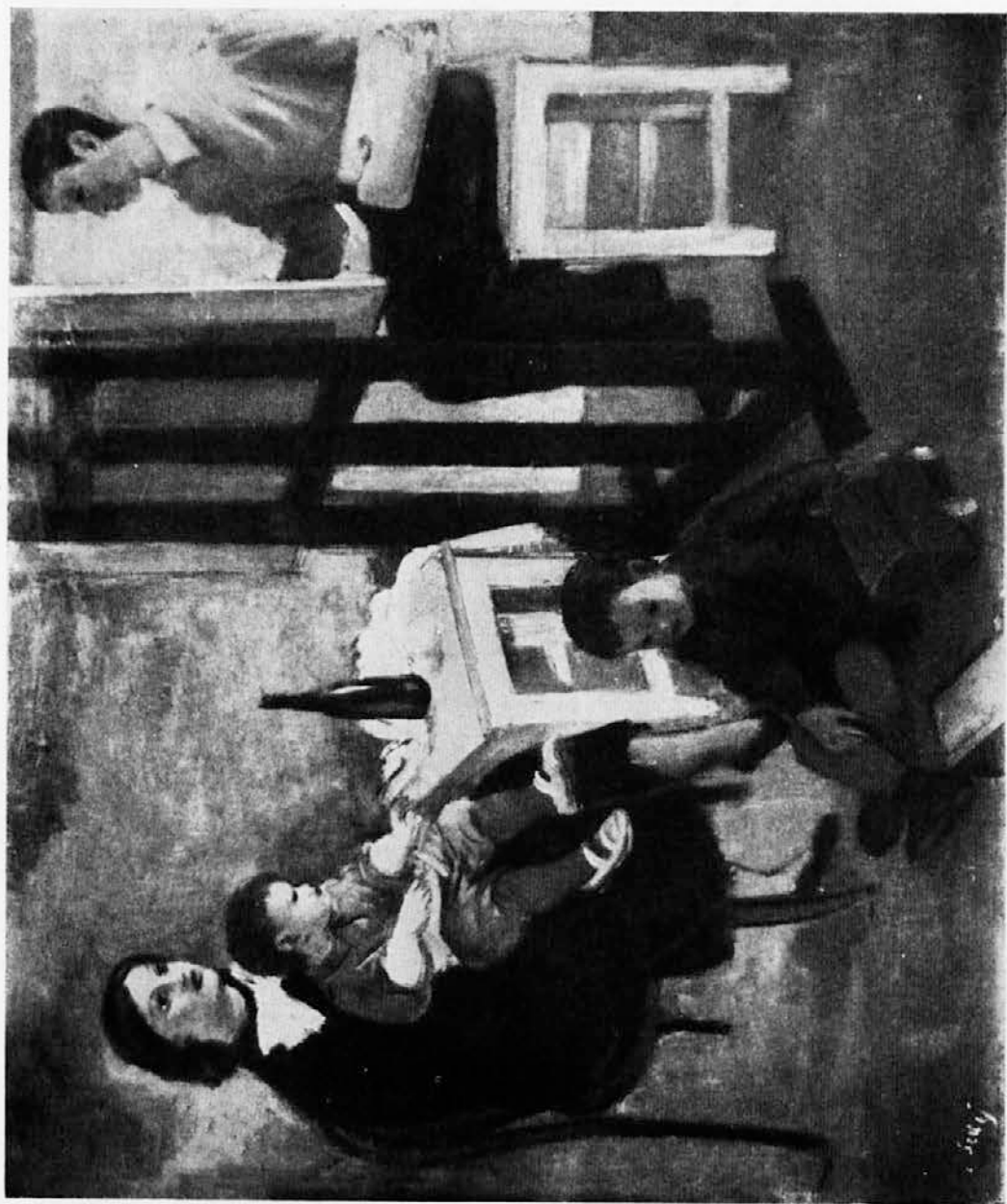

Maksim Sedej — Dvojica
(Narodna galerija v Ljubljani)

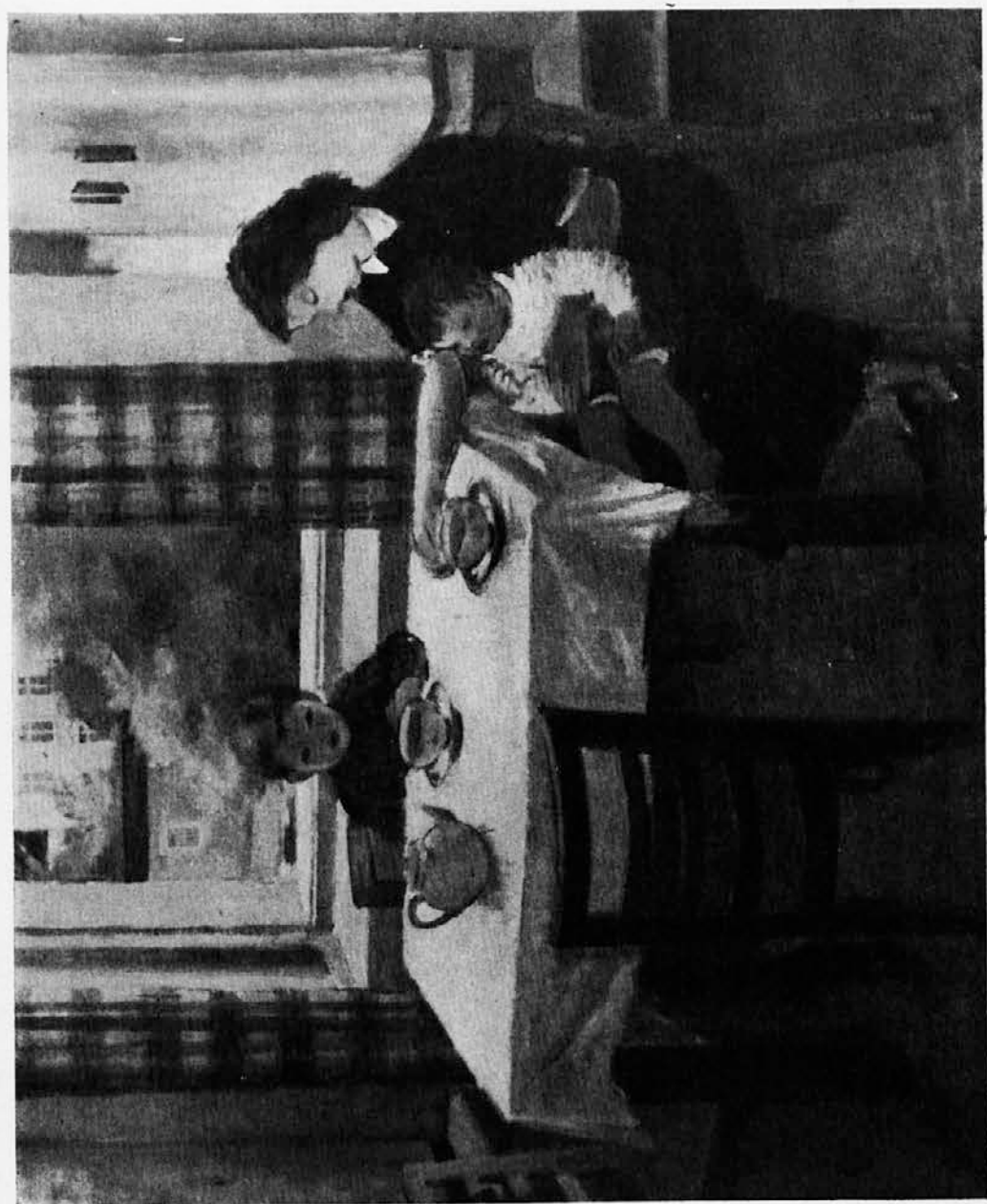
Maksim Sedej — Zeni pri mizi

Maksim Sedej
Moja družina

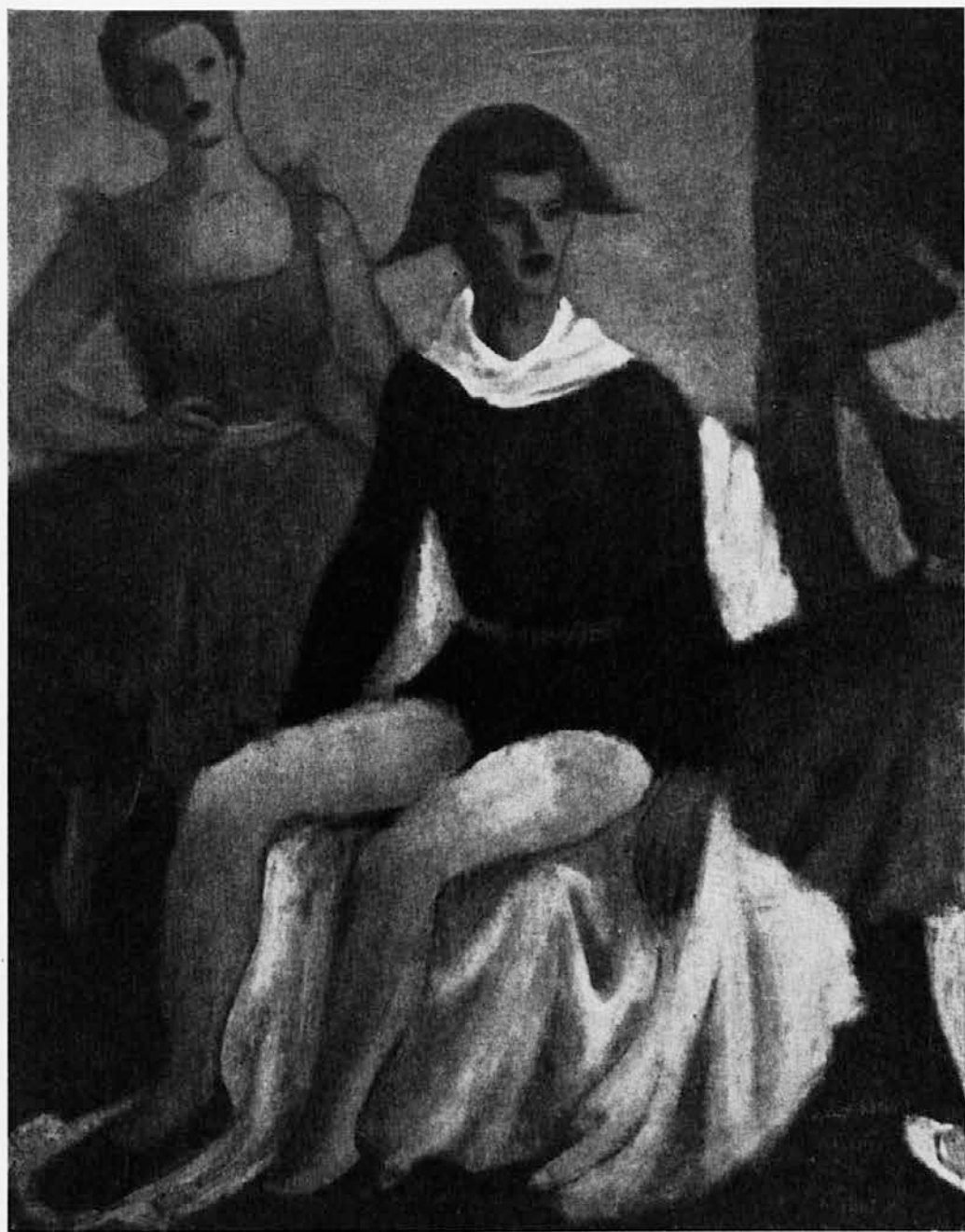

Maksim Sedej
V sobi

Maksim Sedej — Kompozicija

Maksim Sedej — Balet (Muzej kneza Pavla v Beogradu)

Maksim Sedej — Bog v Trbovljah (ilustracija)

Maksim Sedej — Bog v Trbovljah (ilustracija)

Sonnet

Jetniku, ki za misel o svobodi
prejel je v dar le kruh, vodo in streho
in prost je, ko zakonu je v uteho,
se zdi, kot da po novi zvezdi blodi.

Bolniku, ki mu mir življenje dalo
takrat je, ko je že telo načelo,
se zdi, da rojstvo spet je oživelo,
ko ga na toplo sonce je poslalo.

Usoda taka dana je poetu,
ki se oddalji bitju in predmetu
in dviga v svet se, kjer so tla majava,
brez mej je prostor in brez senc svetloba,
ne loči od dobrote več se zloba,
tam v večnost ga brezčasja tek uspava.

Na jezercu

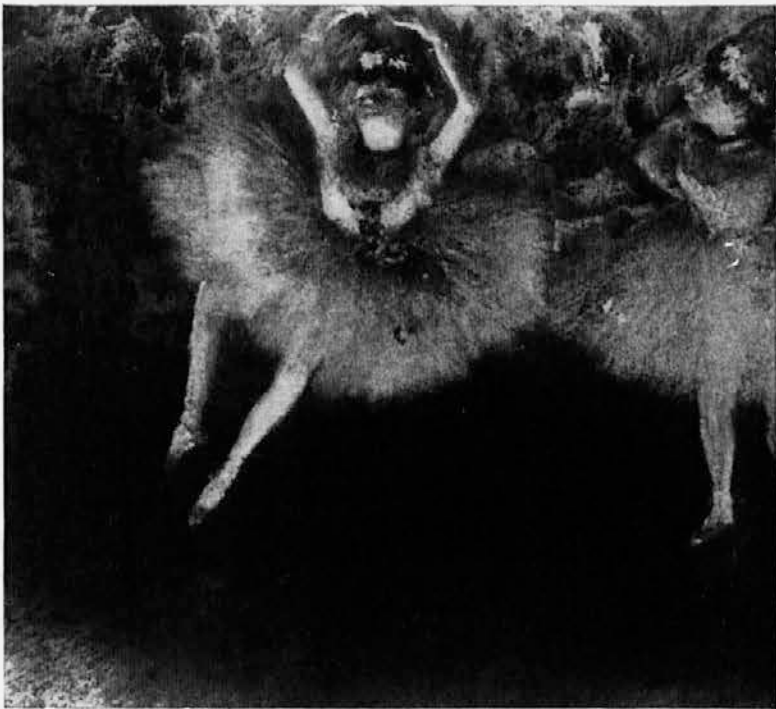
Vsa polna je tišina mesečine.
Od čolna se odbil je pljuski valov,
utonil v mir obrežne srebrnine,
ki v njej zrcali črn se molki gozdov.

Prekrižal sem roké, odložil veslo.
Naj luna v vodi vōdi čoln moj:
v pokrajine daljne, da bi me zaneslo,
kot bil sem v mladih sanjah še s teboj.

Eugène Carrière — Materina ljubezen

Edouard Degas
Plesalka

Stane Dremelj — Legenda (bron)

S. Dremelj — Trubar (slonovina — nar. vel.)

Saša Šantel

MEDALJER STANE DREMELJ

Dokazi za trditev o vračanju likovne umetnosti iz razburkanega morja medsebojnega prehitavanja vedno novih umetnostnih struj v mirnejše vode vestnega naslanjanja umetnikov na neizčrpno bogastvo narave se množe tudi med Slovenci.

Naši kiparji so z malimi izjemami že vsi opustili pretirano izrazoslovje dobe, ki si je hotela z novimi, večinoma manirističnimi oblikami pridobiti sloves napredka. Nočem trditi, da so bili eksperimenti polpretekle dobe za naše kiparstvo brezpomembni in brezkoristni. Posebno v monumentalnem kiparstvu v zvezi z zahtevami moderne arhitekture je bilo ustvarjenega mnogo novega, kar bo smelo brez omalovaževanja bodočih generacij ostati na stavbah, v cerkvah, na grobovih itd. Vendar pa čuti ljubitelj umetnosti neko olajšanje, ko se zazre v dela naše mlade kiparske generacije, ki je obrnila hrbet zgolj dekorativnemu eksperimentiranju, kakor so ga hoteli uvajati pri nas sicer zelo nadarjeni kiparji.

Med to mlado generacijo se vidno dviga nova osebnost Staneta Dremelja, ki se je specializiral na malo plastiko in medaljerstvo.

Medaljerstvo pri nas ni novo. Uvedel ga je prav krepko že Anton Sever, ki mu pa šolniško udejstvovanje ne dovoljuje pravega razmaha. V veliko zaslugo pa mu štejem, da je spoznal že zgodaj Dremeljev talent in da mu je dal pobudo in navodila za nadaljnjo izobrazbo v tej plemeniti stroki. Glavno gibalno silo za našega umetnika je pa tvoril njemu prirodni nagon, saj mu je pomagal premagati vse velike ovire, ki so ga ustavljale na poti njegove umetniške izobrazbe.

Prav zanimivo in poučno obenem je slišati pripovedovanje tega osebno nenavadno skromnega in umirjenega umetnika, ko pripoveduje o svojih borbah za dosego umetniškega poklica. Cankarjevo rojstno mesto nam ga je dalo. Oče mu je bil pek in si je pač želel, da bi se tudi sin Stane posvetil temu koristnemu poklicu. Morda bi znal danes

Stane Dremelj — Podoba moje hčerke (bron)

Stane Dremelj — Milan Skrbišek (bron)

tudi Stane prav odlično modelirati žemljice in rogljiče, če ne bi bil že kot otrok videl stvari, ki so ga bolj zanimale. To so bile umetnine v vrhniških cerkvah, posebno one pri Sv. Trojici in pri Sv. Pavlu. Tam je občudoval lepe slike in polihromirana rezbarska dela na oltarjih in vzklila je v njem želja, da bi se tudi sam kdaj naučil izdelovati podobne umetnine. Zahajal je posebno rad v delavnico umetniškega podobarja Buha in je spoznal, da bi skozi to delavnico vodila pot do njegovih idealov.

Materi taki nameni niso bili prav nič všeč. V svoji rahločutnosti Stane le nerad govori o materializmu te poštene slovenske žene, ki je hotela, da bi njen sin čim prej prišel do kruha v kaki tovarni. Oče se je dal prej omeščati, ker je spoznal in začel ceniti sinovo nadarjenost. In še danes se naš umetnik najraje spominja onega 1. majnika, ko ga je dal oče v Buhovo delavnico. Od 6. zjutraj do 7. zvečer je trajalo vsakodnevno delo pri Buhu, a Stane je bil ves srečen, da je smel tam pomagati pri izdelovanju lesenega ornamentalnega okrasja za cerkvene predmete.

Sledeča stopnja je bil kiparski oddelk na ljubljanski Tehniški srednji šoli. Tu je Dremelj dobil za profesorja Fr. Kralja in A. Severja ter je toliko napredoval, da je bil končno sprejet v zagrebško akademijo. Kako preprosto se to glasi, a kako težko je bilo to zanj, ki ni imel drugih sredstev za študiranje, razen onih, ki si jih je s trdim delom v izvenšolskem času sam prislužil.

Sreča je bila zanj, da se je seznanil z gospodom H. v Logatcu, ki je spoznal njegov izredni talent ter ga je začel stalno podpirati, da je mogel dovršiti akademski študij. Pri tem mu je vneto pomagala njegova izobražena in za umetnost navdušena hčerka Emilija, sedanja Dremljeva soproga.

V Zagrebu je Dremelj prišel v dobre roke, saj se je kiparstva učil pri enem najboljših hrvatskih kiparjev Fr. Kršiniću, maloplastike in medaljerstva pa pri Ivanu Kerdiču. Pri tem ne smemo pozabiti na prijateljsko sodelovanje s slovenskim rojakom, akad. kiparjem Radojem Hudoklinom, znanem faktotumu, ki na zagrebški akademiji s svojim ogromnim tehničkim izkustvom uživa velik sloves pri profesorjih in dijakih. In tako je Dremelj končno spoznal, da je mala plastika njegov pravi in edini poklic, ki se mu bo posvetil z vsem navdušenjem nadarjenega mladeniča. Še bo treba nekoliko borbe, a led je danes že prebit. Danes je ime Staneta Dremlja

že dobro znano velikemu delu slovenskih ljubiteljev umetnosti in začenjajo že prihajati naročila, ki mu omogočajo trajno zaposlenost v njemu tako ljubi medaljerski stroki.

Kako različna so življenjska pota umetnikov! Različna po nujnosti življenjskih potreb, še različnejša po zahtevi njihove notranjosti. Talent je oni božji dar, ki končno odloča, kateri smeri naj se umetnik posveti. Tega privlačuje monumentalnost, drugi se v svoji vihravosti navdušuje za neprestano skiciranje, tretji pa uživa v podrobnostih in v malih oblikah. Tak je Dremelj. Drobna oblika ga privezuje k sebi, njej se posveča z vso dušo. V ta najmanjša dela zliwa vso svojo notranjost.

Najljubši material mu je seveda slonova kost, ta najtřša in obenem najmehkejša organska tvarina: najtřša za obdelovanje, najmehkejša v svojem končnem učinku. V teh koscih slonovih čekanov se kakor božje čudo pojavi najljubkejši portret ek otrok ali profil odrasle ženske ali moške osebe, ki ves živi in diha kljub svoji drobnosti.

Je nekaj sorodnega v nežno belorumenkasti barvi obdelane slonove kosti z inkarnatom in morda prav ta podobnost povzdiguje v teh miniaturnih umetninah občutek vernosti. Dremelj se z enako ljubeznijo loti izdelovanja ust, nosa in oči, kakor oblikovanja cele glave in še posebej las, ki jih zna s svojim finim okusom napraviti neizrečeno mehke, gladke ali nakodrane, kakršen je pač model. Važna mu je posebno kontura cele glave, ki jo zaokroži in dekorativno spoji z vratom in ozadjem. Za napise uporablja čitljivo, dekorativno moderno pisavo brez afektirane primesi modnih pretiravanj.

Fotografske reprodukcije teh del ne izražajo niti malo onega čara, ki ga imajo Dremljeva dela v materialu. Zato jih je pač treba videti v originalu.

Potrebno je še omeniti, da izvršuje umetnik modeliranje po naravi v 3—5 kratni povečavi in da redukcije izdeluje lastnoručno. Mnogo lepšega je že napravil Stane Dremelj. Videli smo njegovega Trubarja, Prešerna in Cankarja, videli smo v razstavah njegovo kompozicijo »Legendo« in razne portrete in vsakokrat nas je navdušil s temi drobnimi, a dragocenimi umetninami.

Ko ga srečaš, ti pokaže majhno, kolektivno razstavo, ki jo prenaša kar po žepih. Najnovejša dela seveda in to portretna naročila za broške, prstane, medalje, kameje itd. Pokazal mi je oni dan med drugim v zlat okvirček vdelan slonokoščeni oval z glavo prerano umrlega kemika Saše, sina univerzitetnega profesorja Hadžija. Ali si more žalujoča mati omisliti lepši spomin na svojega nepozabnega sina, kakor je taka broška z njegovim vernim likom? Dremelj je modeliral prav odlično tudi gledališkega igralca Skrbinška, a od svoje lastne podobe je izdelal redukcijo v jekleni matrici, s katere je odtisnjen na zaključku te razprave. Ne bi se čudil, če bi po objavi tega odtisa začelo deževati naročil za podobna dela. Kdo ne bi hotel s tako nad vse plemenito reprodukcijo svojega portreta osrečiti svoje prijatelje? Drugje si trgovci in industrialci omišljujejo plastične okraske za pisemski papir, za reklamo itd. — rekel bi, da bi bilo Dremelju takega dela še preveč, če bodo podjetniki izvedeli, da se take zadeve izdelujejo tudi pri nas.

Dremelj pa ni človek, ki bi v pretiranem delu za zaslužek videl svoj končni ideal. Glavno mu je — kakor vsakemu pravemu umetniku — stremljenje po napredku. Želja po izpopolnitvi ga je po končanih študijah v akademiji in po absolviranju vojaškega roka gnala v Italijo, kjer je našel v bogatih zbirkah firenškega narodnega muzeja edinstvena dela italijanskih renesančnih umetnikov od Benvenuto Cellinija dalje. Mudil se je tudi v Bologni, Padovi in v Benetkah in bi se bržkone vsako leto podal zopet k tem nedosežno bogatim virom umetnosti, če ne bi bil bog Mars odredil drugače.

Medtem umetnik neprestano sanja o svojih bodočih delih. Med načrti za bodočnost je posebno zanimiv ta, da hoče izdelati portretne kameje vseh slovenskih važnejših umetnikov od Jelovška preko bratov Šubicev do živečih izrazitejših zastopnikov kista in dleta. Na ta način bi nastala edinstvena zbirka portretov, ki bi znala postati okras

Stane Dremelj
Portret v slonovini

Stane Dremelj
Naprsnica v slonovini in zlato

Stane Dremelj — Portret
v slonovini (nar. vel.)

St. Dremelj
Prstan s portretom

S. Dremelj — Portret (slonov., zlato)

Stane Dremelj — Portret v slonovini (nar. vel.)

STANE
DREMELJ
KIPAR IN
MEDALJER

TISK Z JEKLOREZA IZDELUJE ANTON ČERNE GRAVEUR, LJUBLJANA

kake galerijske vitrine. Čeprav je medaljerstvo pri nas malo popularno, je vendar z druge strani najbolj razširjena panoga umetnosti, saj vidimo njene izdelke na vsakem kovancu.

Dremelj je pri svoječasnem državnem konkurenčnem razpisu za izdelovanje osnutkov za nove kovanke sodeloval z lepim uspehom: prejel je kar tri nagrade. Podobna naloga medaljerja je izdelovanje osnutkov za društvene spominske plakete. Tudi na tem polju je Dremelj doma, saj je znan njegov znak za sokolsko deco, ki ga je lično izdelala kovnica v Beogradu.

Marjan Savinšek

Kam jeseni jadrajo oblaki?

Kam jeseni jadrajo oblaki,
ko podleskov cvet uniči slana,
kam naenkrat se tako mudi jim,
ko nad poljem leta črna vrana?

Mar jih strah je polj brez cvetja?
Mar jih strah je črne vrane?

Niti zapuščenih polj brez cvetja,
niti vran se oblaki ne bojijo,
za toplejšim soncem koprnijo,
da utrujeni spet v njem zardijo.

Ivan Mirković — Ženski akt

Divan

(Hafis, pribl. 1310-1390)

Umrli bi, če bi ne imel besede,
ki drži moje bežne misli,
ki jih ohranja za ta in oni svet.

Svet je teman in greh gori.
Zato zapišem v svojem testamentu:

Bil grešnik sem in sem grešil,
a z usti čistimi oznanjal
človeško bol sem, ki mu vsak dan vzhaja.
Bil človek sem. S tem mnogo je povedano.

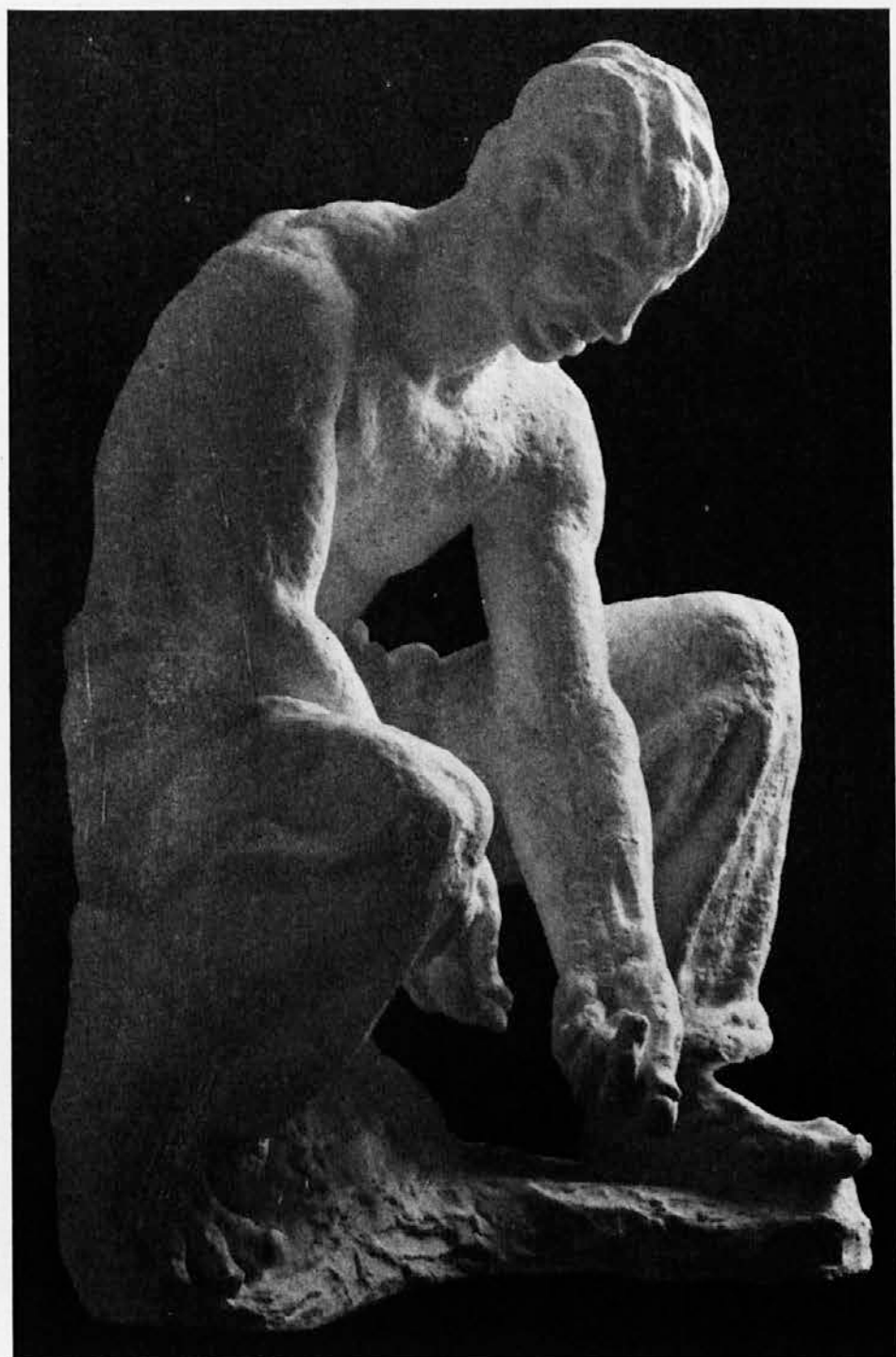
Prev. Leop. Stanek

Ivan Mirković — Ribič

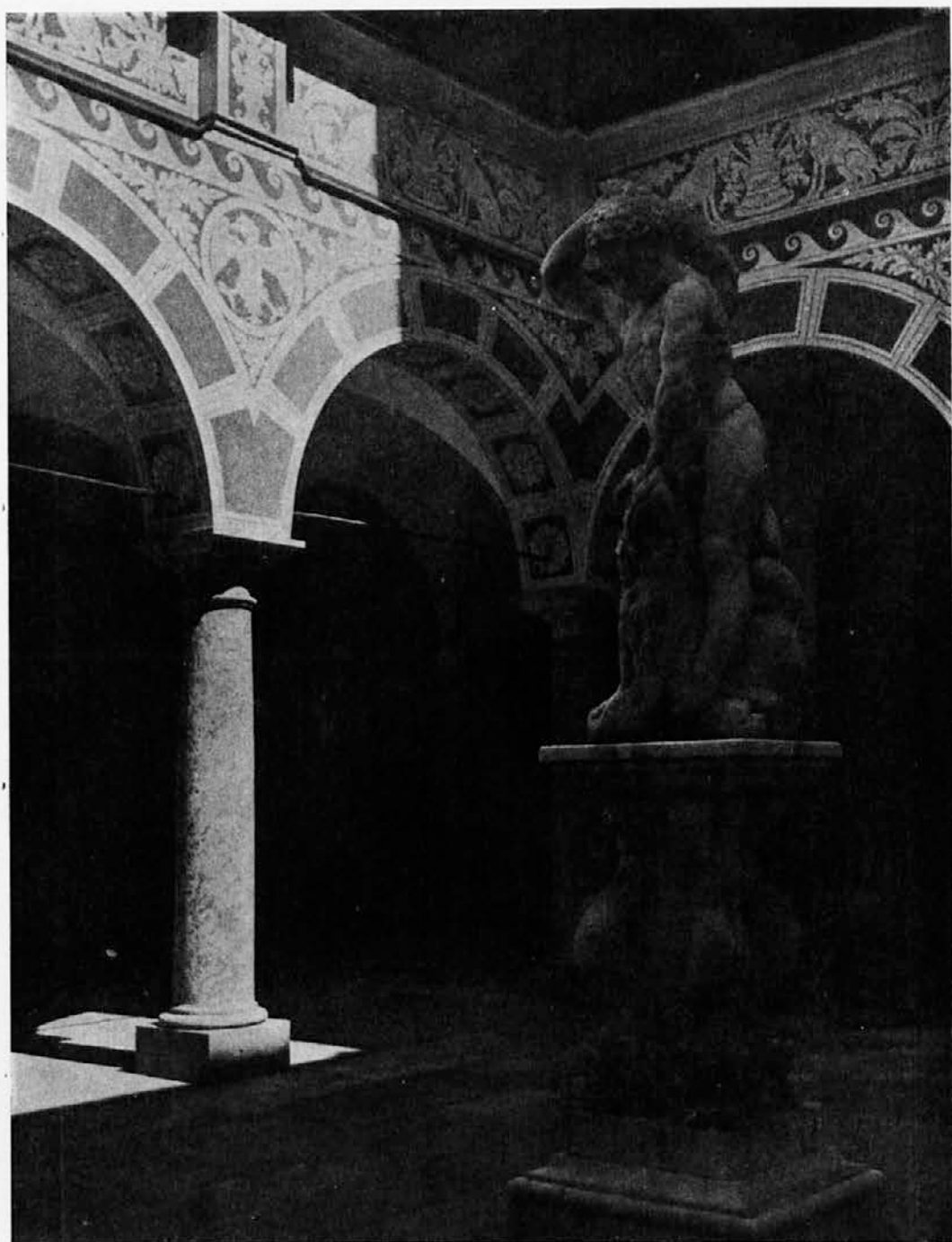

Ivan Mirković — Ribič

Kamnosek Luka Mislej in kipar Angelo Pozzo — Portal duhovskega semenišča v Ljubljani iz 1714. leta

Dvorišče mestne hiše v Ljubljani

Ljubljanska frančiškanska podobarska delavnica okr. 1720—30 — Skupina križanja v frančiškanskem samostanu v Ljubljani

Baročna pieta v stolni cerkvi v Ljubljani

1937. Slovenka s pečeno kruhom

Giulio Quaglio — Freska v ljubljanski stolnici. Na desni je slikarjeva lastna podoba z napisom in letnico 1704

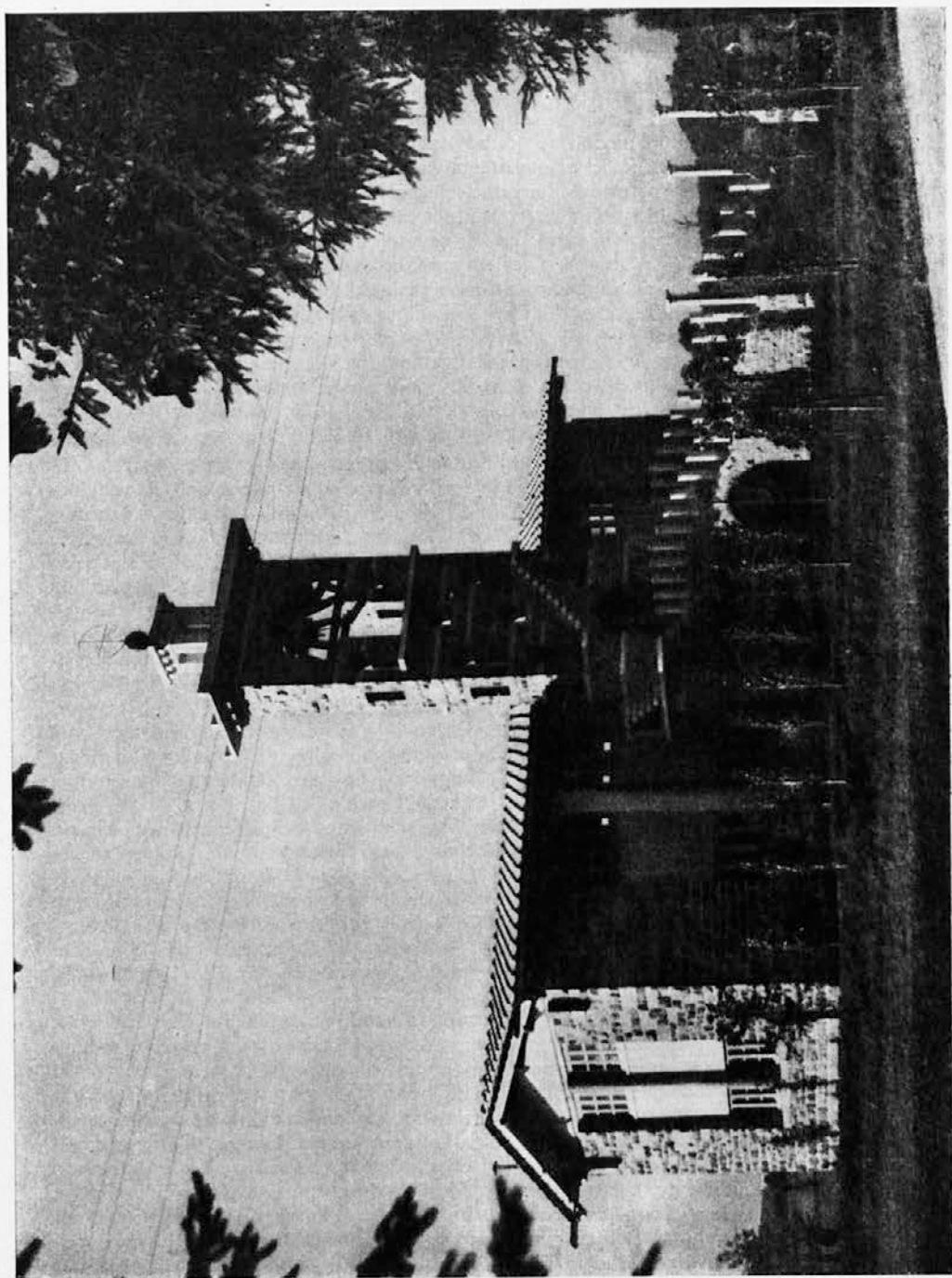
LJUBLJANA KOT UMETNOSTNO SREDIŠČE

Kot kulturno središče ima Ljubljana prav posebne znake umetnostnega središča. Ves njen sodobni mik izvira razen iz izredno lepe prirode, v kateri se nam odkriva njen položaj, iz vsestransko podčrtane umetnostne ambicije, ki se, če le more, izogne hladni smotrni stvarnosti in pospešuje igro stvariteljske domišljije, računajoč s čustvenimi razpoloženji opazovalca. To velja tudi za preteklost, za katero je značilna neka posebna, čeprav v skromen okvir umerjena umetnostna ambicija in je prav zgodovina umetnosti med vsemi zrcali ljubljanske zgodovine njena najzgovornejša priča. Edino v razvoju zavesti posebnega kulturnega poslanstva in prav posebej v razvoju umetnosti v najširšem smislu kaže Ljubljana stalen napredek, pri čemer opazamo, da, kadar začasno utihne ena stroka, druga zavzame njeno mesto, dokler se končno šele v naši sodobnosti, postavljene v dosledno narodni okvir, vse hkrati in enakovredno ne razžive. Za razumevanje globlje bista Ljubljane je neobhodno prav posebno upoštevanje umetnostno-zgodovinskih dejstev, ki ozko zvezana s splošnim kulturnim razvojem posebno jasno kažejo kulturni in narodno-politični razvoj Ljubljane.

Redki ohranjeni spomeniki srednjeveške umetnosti v Ljubljani so jasne priče tega razvoja. Vsi ti spomeniki kažejo, da sta se umetnostno ustvarjanje in okus v Ljubljani čisto poznega srednjega veka razvijala v okviru umetnostnega razpoloženja srednje Evrope. Prvo določno umetnostno afirmacijo Ljubljane pa zasledimo sredi XV. stol. v slikarski delavnici Janeza Ljubljanskega in njegovega nasledstva. Uveljavil je srednjeevropski način mehko potekajočega gubanja oblik in izrazito idealizirane oblike obrazov, kretenj in izrazov. Vse kaže, da je prav ta prijetni, izrazito poljudni slog dal že pešajočemu slikarstvu starejše smeri novih pobud in ponovno v prijetnejših oblikah razvezal njegovo precej trdo izraznost. Delo slikarja Janeza in naslednikov moremo zasledovati do nekako l. 1470. Zraven pa opazimo, kako se razbohoti okrog srede XV. stol. struja, katera še bolj kot Janezova izenačuje stremenje po mili, plemeniti lepoti, ki spominja na lepoto prve renesanse, povzroči, da razvoj slovenskega poznogotskega slikarstva skoraj ne pozna grobega realizma, ki se je od srede XV. stol. dalje širil po srednji Evropi, ampak ohrani lasten, zaostal sicer, toda plemenit značaj prav do prvih desetletij XVI. stoletja, ko okrog l. 1520 izzveni v odličnih, že močno renesančnih freskah pri Sv. Primožu.

Pomen Ljubljane se je pa neprimerno povečal sredi XVI. stol., ko je postala središče slovenskega protestantizma in prizadevanj za utemeljitev slovenske književnosti, in v XVII. stol., ko se je uveljavila katoliška verska obnova. Protestantizem in borbe za njegovo utrditev so še bolj utrdile ozko kulturno povezanost Ljubljane na zapadno in južno Nemčijo. V dobi katoliške obnove pa se Ljubljana vidno oprošča odvisnosti od koroških in drugih srednjeevropskih središč in postane sedaj sama kulturno aktivna in izrazito ekspanzivna. Že protireformator škof Tomaž Hren zbira v svojih rezidencah v Gornjem gradu in Ljubljani umetnike in jim daje naročila ter kot pravi humanist vestno vodi zapiske o tem, po njegovem prepričanju kulturno pomembnem delovanju. Drugi pomembni mož, baron Vajkard Valvasor, pa je žrtvoval vse svoje premoženje

Članek je ponatisnjen v odlomku iz obširnega avtorjevega opisa Ljubljane v kulturno zgodovinskem zborniku »Ljubljana«, ki ga je izdal pred kratkim Tujsko prometni svet MOL in o katerem poročamo obširneje med poročili iz umetniškega sveta. Urednik zbornika nam je posodil tudi odgovarjajoče število klišejev. (Op. ur.)

Arhitekt Jože Plečnik — Cerkev na Barju

za to, da je mogel izdati in v lastni bakrorezni delavnici na Vagenšperku, kjer je zbral številan krog umetniških sodelavcev, izdelati slike kranjskih in koroških mest, gradov in samostanov.

Vse XVII. stol. pa istočasno opazujemo pojave zanimivega preobrata, ki narašča tem bolj, čim bolj narašča število v domačih jezuitskih šolah in v Italiji vzgojenih inteligentov. Kljub svojemu humanizmu je bil namreč škof Hren še popolnoma vdan srednjeevropskemu manirističnemu umetnostnemu okusu. In kljub vplivom svojih jezuitskih učiteljev deluje Valvasor popolnoma pod vtisom Merianovega topografskega dela in s pomočjo sodelavcev iz srednje in severne Evrope. Usoda je hotela, da bo velezaslužni Valvasor, ki je umrl leta 1693. zadnji severnjak med nami in njegovo smrtno leto rojstno leto nove italijanske orientirane estetike med Slovenci.

Tiho in brez pretresov se je borba za novi estetski okus vršila že od Hrenovih časov dalje. Zbirališče sil je bila Ljubljana. Dve v prvi polovici XVII. stoletja v novem jezuitskem slogu v Ljubljani postavljeni cerkvi, jezuitska in avguštinska, še nista našli odmeva na podeželju. Uspešneje pa so učinkovale slike italijanskih mojstrov s Tintoretom, Liberijem in Palmo mlajšim na čelu, ki so krasile oltarje po vseh ljubljanskih cerkvah. Položaj je bil tak, da sredi XVII. stol. v deželi še splošno veljavna nemška umetniška in umetnoobratna produkcija po svoji kvaliteti že daleč zaostaja za italijansko.

V teku dobrega pol stoletja je bila vsa Ljubljana prenovljena, postala je baročno mesto. Skoraj vsi vidnejši sledovi srednjega veka so bili odstranjeni ali vsaj zbrisani. Podrli so staro stolnico in po načrtih enega najuglednejših takratnih arhitektov, jezuita Andreja Pozza, sezidali novo stolnico. Malo za tem so podrli stari rotovž in postavili v italijanskem duhu novega, ki pa ga je zidal že domač, ob italijanskih mojstrih šolan stavbenik Gregor Maček. Pod vodstvom akademikov je bila po načrtih neznanega severoitalijanskega arhitekta zidana najpomembnejša arhitekturna umetnina Ljubljane, uršulinska cerkev. Italijanski vzori so bili merodajni tudi pri zidanju nove cerkve sv. Petra, za novo cerkev nemških vitezov pa so si preskrbeli načrte pri beneškem arhitektu D. Rossiju. Značilno za gradbeni barok je, da se je v prvi generaciji opiral na italijanske umetnike, v naslednji pa že nastopajo domače moči, med katerimi se posebno odlikuje že imenovani Maček. Domača generacija pa se ne drži več trdno italijanskih vzorov, ampak jih prilagaja domačemu miljeju in preobrazi tlorisno in po oblikah vse stavbarstvo od najmanjše kapelice in podeželske cerkve do župnih cerkva ter od navadne meščanske hiše do dvorca in gradu.

Isto sliko nam kaže tudi razvoj slikarstva. Za slikanje notranjščine stolnice so po zanimivih razpravah o primernem slogu, principih slikarske lepote in najbolj priporočljivem umetniku izbrali severnega Italijana Giulia Quaglia. V času dvajsetih let je dvakrat deloval v Ljubljani in, kakor pravi izročilo, vzel tudi nekaj domačinov v Italijo, da jih izuči. Quaglio je prvi pri nas uveljavil slikarski iluzionizem. Pri njem se je verjetno izobrazil v tej stroki najpomembnejši slovenski iluzionist Fr. Jelovšek, ki je poslikal oboke cerkve sv. Petra in ki ga upravičeno lahko smatramo za utemeljitelja posebne slovenske inačice iluzionizma.

Z naslonom na italijansko oltarno slikarstvo se razvije v Ljubljani več delavnic, katerih delovanje se pretga s smrtjo zadnjega vodilnega mojstra A. Cebeja v sedemdesetih letih XVIII. stol. Ker so domače moči odmrle, a želja po te vrste slikah še ni nasičena, pokličejo v sedemdesetih letih v Ljubljano priljubljenega avstrijskega slikarja J. M. Kremser-Schmidta, čigar vpliv je bil odslej pol stol. merodajen za poljudno slikarsko smer, posebno v delavnici Leopolda Layerja v Kranju. Glavni slikarji oltarnih slik v Ljubljani so poleg že imenovanega freskanta Fr. Jelovška, Val. Metzinger, A. Cebej in Fortunat Bergant. Metzingerjeva Marija, ki sprejema sv. Frančiška Sal. v nebesih iz Goričan, Jelovškova prelepa Mati božja pri Sv. Petru v Ljubljani, Cebejeva Vnebovzeta na Kopanju in Bergantova Brezmadežna pri uršulinkah v Ljubljani pomenjajo značilne in zavidne viške te slikarske kulture.

V kiparstvu baročne smeri v Ljubljani se odlikuje okrog l. 1720—30 frančiškanska podobarska delavnica, ki je rezbarila lesene oltarje, katerih najlepši primer se nam je ohranil v Mekinjah. Važnejša pa je ljubljanska kiperska delavnica marmornih iz-

delkov, ki je bujno delovala od srede XVII. do srede XVIII. stol. Prvi njen vodja je bil Cussa, ki je kipe še naročal iz Benetk. Sledil mu je Mislej, ki je že v svoji delavnici v Ljubljani zaposloval italijanske kiparje Jakoba Contierija in Angela Pozza. Eden takih sodelavcev, Francesco Robba, je postal njegov zet in to delavnico dvignil do višine, ki daleč presega stopnjo navadne provincialne delavnice. Glavna Robbova dela v Ljubljani so vodnjak z obeliskom pred mestno hišo, glavni oltar v cerkvi sv. Jakoba, glavni oltar v uršulinski cerkvi in dva lepa keruba v stolnici.

V celoti svojega pojava je bila baročna Ljubljana tako popolna, kakor nikdar poprej in tudi odslej do danes nikdar več. Na zunaj je pričal o njenem ponosu prastari grad, o njeni umetnostni duši pa množina živahno oblikovanih stolpov cerkva in javnih zgradb. Na znotraj jo je odlikovalo ubrano zatišje tipičnega baročnega mesta, ki je bilo po svojem izrazu nekoliko sorodno prav tako močno romaniziranemu Salzburgu. Misel na južnoslovanski Salzburg je budila posebno dvostolpna stolnica s svojim položajem in razmerjem do Gradu. Baročno mesto je dihala intimno življenje človeškega selišča, kjer je vsak kotiček pomenil meščanu košček sanjavega razpoloženja in se je vsa reprezentanca osredotočila zaradi velikosti prostora kakor zaradi arhitektonskega poudarka na glavnem trgu. V bogato harmonijo tihega sožitja arhitektonskih elementov so se tu združevali mestna hiša, stolnica, škofijska palača in Robbov vodnjak z obeliskom. Ta skupina predstavlja še danes estetski višek Ljubljane, tako bogato in popolno sliko baročne urbanistične kulture, da jo upravičeno lahko uvrstimo med odlične kreacije baročnega arhitektonskega miljeja. Cerkve so bile nasičene umetnostnega bogastva, Quagliève in Jelovškove freske so z bujno fantazijo krasile njih oboke in oboke samostanskih refektorijev ter svojevrstnega bisera Ljubljane, knjižnice nekdanje akademije. V oltarjih so visela dela odličnih benečanskih in drugih italijanskih slikarjev s Tintoretom in Quaglijem na čelu. Štukature in marmorne umetnine Robbove delavnice so v celoti dajale vtis nasičenosti z likovnim bogastvom. Če si stopil v hiše, si bil presenečen zaradi udobnosti slikovitih stopnišč in z arkadami obrobjenih dvorišč. Najbolj pa so se v tem oziru odlikovale tri stavbe, mestna hiša z odprtim stebriščem pritličja in arkadnim dvoriščem, arkadno dvorišče škofijske palače in plemenito resni knežji dvorec.

Ljubljana kot umetnostno središče je dosegla v baroku svoj vrhunec. Pod njenim vodstvom in po njenem zgledu je baročna umetnost dobesedno preobrazila zunanjo podobo njenega bližnjega območja Kranjske. Prostor, ki ga je obvladovala, se je razširil precej preko slovenskih mej, na zapad preko Krasa do Soče in do Jadranskega morja, na jug daleč v Hrvaško Primorje do Senja in do Karlovca, na jugovzhod do Zagreba, na vzhod do Sladke gore in Rogatca, na sever do Celovca. V XVIII. stoletju Ljubljana ni več samo posrednik, ampak imajo proizvodi, ki jih razširjajo njene delavnice po vsem obširnem ozemlju, poseben ljubljanski značaj.

Kot umetnostno središče je Ljubljana vse XIX. stol. zaostajala. Jožefinska in Metternichova doba umetnosti sploh nista bili posebno prijazni. Za Ljubljano kot umetnostno središče je to povzročilo, da so zrele slovenske umetniške moči iskale kruha in priznanja v tujini, na Dunaju in drugod, doma pa je ostala z malimi izjemami umetna obrt, ki ji je pa tudi manjkalo vsakega poleta in je vidno hirala. Ljubljanski slikarji konca XVIII. stol. in zač. XIX. stol. kakor Janez Potočnik ali priseljeni Nemeč Herrlein daleč zaostajajo za svojimi baročnimi predniki. Njihovo dediščino je prevzel Matevž Langus, prijatelj Prešernov in Čopov, zadnji baročni slikar takratne Avstrije, kakor ga je imenoval A. Ilg, ki je izvrševal velika dekorativna dela v cerkvah, a ni našel več pravega razmerja do baročne dekorativne kulture. Mnogo zanimivejši je Langus kot portretist, čeprav označuje tudi to stran njegovega številčnega dela neka čudna trdota. Ob njem in v takratnem ljubljanskem ozračju se tudi ni mogel razviti priseljeni Nazarenc Franz Kurz zum Turn und Goldenstein, ki je uresničil med nami slikano romantično občutje za domačo pokrajino. V popolnejši obliki pa je to težnjo izrazil ljubljčan Anton Karinger. Kot portretist nadkriljuje Langusa Miha Stroy, ki je vzdrževal delavnico v Ljubljani in v Zagrebu, kjer je postal nekak domači slikar vodilnih Ilircev Gajevega in Vrazovega kroga. Tako pri Stroyu, kakor že pri Langusu, ki sta izrazita slikarja

bidermajerske meščanske družbe, pa se pomembnost omejuje bolj na njuno družabno povezanost s sodobnim narodnim življenjem kakor na absolutno umetnostno kvaliteto.

V tretji četrtini XIX. stol. je najvidnejša umetniška osebnost v Ljubljani glavni slovenski posnemalec Nazarencov Janez Wolf. Njegov pomen je predvsem v tem, da je postala njegova slikarsko obrtniška delavnica zbirališče nadebudnih slikarskih talentov in tako vsaj zunanje izhodišče za tretji razcvet slikarstva med Slovenci. Iz njegove delavnice sta poleg drugih izšla brata Janez in Jurij Šubic, ki sta imela pozneje najožje zveze s češko umetniško generacijo Narodnega divadla, in Anton Ažbe, čigar Münchenska slikarska šola je postala oporišče rodu slovenskih impresionistov.

Medtem je Ljubljana dozorela v politično in kulturno središče slovenskega naroda in v eno izmed važnih oporišč slovanskega preporoda sploh. V senci fin de siècle-a in secesije je na prehodu v dvajseto stoletje dozorevala v tesni zvezi z Ažbetom in slovensko književno moderno slikarska struja slovenskih impresionistov pod vodstvom Riharda Jakopiča. Prva razstava te skupine v Ljubljani l. 1900 pomeni revolucionaren prelom s preteklostjo in napoved borbe za nepotvorjen umetnostni nazor v občinstvu. Čez noč je postala okrog l. 1900 Ljubljana zopet kakor nekdanj v dobi baroka resnično umetnostno središče. Mladi rod se je zavedal, da mora središče političnega življenja Slovenije postati tudi kulturno središče Slovencev. Impresionisti so bili prvoboritelj te naše volje. Celo XIX. stol. smo oddajali Slovenci vse, kar je umetniško dozorelo preko ozkega provincialnega okvira pobaročne Ljubljane, tujini. Janša, Kavčič, Tominc, brata Šubica, Ažbe in mnogo manj pomembnih je iztratil svoje stvariteljske moči v večjih središčih kakor Ljubljana po vsej Evropi. Z velikimi žrtvami so osredotočili impresionisti svoje moči v Ljubljani in si odtod utrlji pot v svet. Po prvih uspehih na Dunaju so se združili v prvo čisto umetniško društvo »Sava«. Redne umetnostne prireditve pa so postale možne šele po l. 1908, ko je Jakopič dogradil svoj razstavni paviljon v Ljubljani. Tej glavni skupini se je pridružila pred vojno druga bolj ilustrativno in folklorno usmerjena skupina kluba »Vesne« in močno pomnožila umetniško družbo v Ljubljani. Razstave v balkanskih slovanskih prestolnicah so pokazale, da tudi umetniški stan utira pot iz slovenstva v politično zedinjenje Jugoslovanov.

Še bolj kakor pred vojno pa je narasel pomen umetnosti v slovenskem kulturnem življenju, osredotočenem v Ljubljani po vojni. Izvršila se je nova koncentracija vseh ustvarjajočih, narodno zavednih sil v Ljubljani. Proti impresionizmu, ki je bil še vedno živ in še tudi danes med nami ni likvidiran, je nastala reakcija mladine najprej pod geslom ekspresionizma. Vodila sta brata France in Tone Kralj. Pobudo za naš ekspresionizem je dala dunajska šola, deloma pa tudi že Praga, ki igra v prvi povojni generaciji prav izrazito vlogo. V zadnjem desetletju pa vedno bolj narašča vpliv zagrebške šole, ki izpodriva ilustrativne, risarske in grafične tendence dunajskega ekspresionizma in praške grafike, in jih nadomešča s francosko, čisto slikarsko orientiranim načinom.

Od narodnega preporoda sredi XIX. stol. dalje je tudi Ljubljano zajel val postavljanja narodnih spomenikov. Ob teh nalogah je zrastle istočasno z impresionizmom prva generacija slovenskih kiparjev — A. Gangl, Ivan Zajc in Fr. Berneker so izvršili najbolj častne spomeniške naloge nove Ljubljane, spomenike Vodniku, Prešernu, Valvasorju in Trubarju. Nov duh je prišel v slovensko kiparstvo malo pred vojno po Dolinarju, ki je postal pozneje nekak tekmeč Meštrovičev; takoj po vojni pa z bratoma Kraljema, ki sta, kakor v slikarstvu tudi v skulpturi uveljavljala ekspresionizem. Ostali povojni rod pa je iz zagrebške šole in kaže deloma precejšen Meštrovičev vpliv. Priznati pa je treba, da kaže ljubljanski milje še danes kakor v polpreteklosti značilno nagnjenje k slikarstvu in si kiparska umetnost kljub številnemu naraščanju še vedno ni priborila prave popularnosti.

Z ustanovitvijo univerze je dobila Ljubljana na tehnični fakulteti tudi važno oporišče arhitekturne umetnosti. Prva šola je bila ustanovljena po Jožetu Plečniku, ki se je vrnil iz Prage. Pomen Plečnikove šole je predvsem v tem, da je zopet dvignil že pešajoče razumevanje za arhitekturne probleme, močno vplival na umetno obrt vseh vrst, dal nešteto pobud za preporod tiskarske grafike, nagrobnega kamnoseštva, urbanistike

in cerkvenega stavbarstva. Drugo šolo vodi prof. arhitekture Ivan Vurnik, enako kakor Plečnik učenec O. Wagnerja. Poleg njih deluje vrsta mlajših moči, Ljubljana pa dobiva po njih prizadevanju novo lice. Cilj vseh prizadevanj pa je zlititi staro in novo Ljubljano v dostojno tretjo prestolnico kraljevine Jugoslavije in viden simbol kulturnega življenja Slovencev.

V tem tretjem razcvetu našega umetnostnega središča je osredotočeno vse umetniško življenje Slovencev v Ljubljani. Vpliv umetniške Ljubljane obvladuje vso jugoslovansko Slovenijo. Selekcija umetniških sil se vrši po najstrožjih merilih in slovenska likovna umetnost povsod nastopa kot enakopraven, na lastno tradicijo oprt sestavni del jugoslovanske umetnosti. Stik z občinstvom, ki je bil na začetku sedanje dobe malenkosten, se je poglobil. Mnogo so k temu pripomogle nove institucije, s katerimi razpolaga sodobna Ljubljana. Med prvimi je Narodna galerija, ki ima za seboj že dvajsetletno sistematično propagandno delo, ona upravlja tudi Jakopičev paviljon in vzdržuje galerijo slovenskih likovnih umetnin od XIV. stol. do danes. V umetnostni propagandi zavzema važno mesto Umetnostno zgodovinsko društvo, ki izdaja Zbornik za umetnostno zgodovino. Umetniki sami izdajajo propagandni list Umetnost. Na univerzi je umetnostnozgodovinska stolica. L. 1938 ustanovljena slovenska akademija znanosti in umetnosti ima tudi umetniški razred. Pravi dom umetnosti pa naj bi postala Moderna galerija, ki so jo začeli zidati letos in ki bo nadomestila tudi že zastareli Jakopičev razstavni paviljon.

Franjo Šijanec

PREGLED ZGODOVINE SLOVENSKE LIKOVNE UMETNOSTI

Latènski inventar datiramo običajno po mečih in fibulah, ki so najznačilnejši izdelki. Kot najdišča veljajo v glavnem kraji, ki smo jih našli za hallstattske najdbe, poleg teh pa še Drešinja vas pri Celju, Stari trg pri Slovenjem Gradcu, Šmihel pri Hrenovicah. Najlepše primere utrjenega gradišča z okopi nam nudijo znamenita Poštela na Pohorju (pri Mariboru) in šentiljska gradišča, ki so gotovo starejša. Vaška naselbina izgublja v 4. stol. bolj in bolj na pomenu ter propade. Deloma bo temu vzrok tudi odkritje nove prometne ceste čez Lukovico, Črnuče in Ljubljano. Prejšnja pot čez Sv. Goro in Vače počasi zamira. Latènska japonska kultura je razvila železarstvo še dalje. Na Kučarju pri Podzemlju so bili poleg topilnic odkriti še sledovi predzgodovinskih hiš, na Grmu pa kovačnica s predmeti japonskih oblik. Keltski vpadi v Italijo in na Balkan so že v 4. stol. jeli ovirati promet z jugozapadnimi in severnimi deželami. Sedaj nastajajo naselbine tudi na popolnoma novih krajih, bolj pogosto naselbinska kontinuiteta in obnova na razvalinah starejših hallstattskih selišč. Tudi Emona je gotovo že ilirska naselbina. Edini znani primer naselbinske kontinuitete je bil na Kranjskem še do nedavnega kraj Gradišče pri Veliki Malenci, kar je arheološko paradoksn očigled ogromnega bogastva hallstattskih grobišč in nekropol. Računati je, da bodo plodovitim raziskovanjem predzgodovinskih naselbin na Vačah, v Podzemlju, Šmarjeti, Mariboru in Ptujju sledila enako pomembna odkritja tudi drugod in tako popolnila dosedanje vrzeli v razvojni sliki naše predzgodovinske dobe.

Rimska doba

Iz Italije je vodila najstarejša pot v panonsko Podonavje čez Trst, Šmihel pri Postojni (Metulum ?), Planino in Vrhniko (Nauportus), kjer je dosegla Ljubljanico in vzhodno od Ljubljane (Emone) Savo. Po ustanovitvi Ogleja (Aquileia) 181. pr. Kr. pa je bil glavni rimski promet naših dežel usmerjen po znameniti cesti čez Hrušico in Logatec na Vrhniko, kjer so prekladali blago na ladje in ga odpremljali v Sisek (Siscia) in Beograd (Singidunum). Iz Emone je še tekla velika cesta na Krško (Neviodunum) ter tako krajšala ovinek Save. Najvažnejša zveza na sever je bila ustvarjena iz Emone preko Trojanskega prelaza (Adrante), Celja (Celeia) in Ptuja (Poetovio). Iz obeh zadnjih mest je vodilo mnogo važnih poti in cest v vse glavne sosedne dežele, n. pr. čez Stari trg pri Slovenjem Gradcu (Colatio) in Jueno na Gosposvetsko polje (Virunum), v Lipnico (Flavia Solva), iz Ptuja čez Savarijo na Carnuntum ob Donavi itd.

Rimljani so pod Oktavijanom Avgustom uspešno zaključili vojno zoper Japode 35.—33. pr. Kr. in utrdili državno mejo na Savi. Tiberij se je boril s Panonci 15.—9. pr. Kr. in je prenesel mejo na Dravo. Rimska država je v času Kristusovega rojstva že na slovenskem ozemlju. Keltski Tauriski Norika so priznali brez boja rimsko nadoblast l. 15. pr. Kr., ker so se bili med obema narodoma razvili živahni gospodarski in trgovski stiki (noriško železo, živalske kože). Edino Panonci so se jeli upirati 6.—9. po Kr., a so bili poraženi in rimska meja se tedaj pomakne še dalje na vzhod, k Donavi, kjer ostane 2 stoletji po Kr. Rimljani imenujejo naše pokrajine Ilirik, upravlja ga cesarski legat. Šele po končani ilirskopanonski vstaji 9. po Kr. razdele naše ozemlje na province: Panonija obsega večji vzhodni in jugovzhodni del, Norikum severni del, na jugu je bila Istra in na zapadu Venecija.

Najpomembnejši panonski mesti sta bili Emona (Ljubljana) in Poetovio (Ptuj). Emona je važno cestno križišče, ki so ga pred Rimljani obvladali Iliri in nato keltski Tauriski. Čas ustanovitve rimske kolonije je še sporen: Colonia Julia bi nastala pod Avgustom 34. pr. Kr., Colonia Claudia pa šele pod Klavdijem ok. 40. po Kr. Sporno je tudi, če je še danes ohranjeni rimski zid na Mirju nastal pod Avgustom 14.—15. po Kr. Poslednjič se omenja Emona, 407.—408. v zvezi s pohodom gotskega kralja Alarika. Kakor je kmalu nato bila uničena Akvileja za časa Atila, tako propade tudi Emona pod navalom barbarov in se omenja nova naselbina šele v visokem srednjem veku.

Centralno najdišče slovenske provincialne arheologije pa je Poetovio (Colonia Ulpia Trajana Poetovionensis), ki je 194. po Kr. izklicala za rimskega cesarja panonskega poveljnika Septimija Severa in mu postavila v mestu znameniti Orfejev spomenik. Rimski Ptuj je bil glavno mesto Zgornje Panonije in bivališče rimskih imperatorjev, ki so opremili važno postojanko na prehodu čez Dravo z vsemi pridobitvami rimske civilizacije. Tako hrani Ptuj med našimi kraji še danes največ rimskih sledi, ne le v številnih najdeninah obrti in umetnosti,

Poetovio — Notranjščina III. mitreja z obredno podobo v ozadju — Breg pri Ptuj

temveč tudi v bogastvu arhitekture in urbanizma. Iz cvetoče Poetovione je ohranjenih kar troje Mitrejevih svetišč, eno teh (II.) je bilo prenešeno iz Sp. Hajdine v mestni muzej. Rimskopanonski arheološki zakladi ptujskega lapidarija so neutrudljivo torišče domačih in inozemskih znanstvenikov in bodo agilnemu ptujskemu Muzejskemu društvu vedno v ponos (F. Ferk, W. Gurlitt, W. Schmid, V. Skrabar, M. Abramić, B. Saria).

Tudi Celeia se pojavlja že v keltski dobi kot sklenjeno naselje. V rimski dobi pripada Noriku. Kakor v Emoni in Poetovioni so tudi tu številna keltska imena, ki jih srečujemo v rimskih napisih, spomin na ilirskokeltsko prebivalstvo, ki je podleglo rimskemu vplivu in romanizaciji. Cesar Klavdij je povzdignil naselbino v rimsko mesto (municipium Claudia Celeia) in 19 izkopanih votivnih kamnov z imeni prokuratorjev priča, da je bila Celeia v 2. stol. sedež noriške uprave. Znamenite prokuratorjske spomenike so postavili beneficiarji in veterani na foru (ob današnji cesti Kralja Petra. Izvor kipa »Noriškega vojaka«, barbarskega Kelta v častniški opremi, je še nedognan. V muzeju se nahajajo lepi primeri skulpturnega okrasa rimskih stavb, votivni spomeniki ter ostanki krščanske bazilike in kopaljšča.

Osnutki in načrti florisov, rekonstrukcije, kopije, odlomki stenskih slikarij, mozaiki in ves inventar rimske provincialne obrti razodevajo tipične strani razvite mestne kulture, ki je izpodrinila v glavnih naselbinah keltsko tradicijo. Zlasti v stavbarstvu, gradnji mest in cest, pomeni rimska doba ogromen napredek v smeri široko razpredene kolonizacije. Tehnika kovinske, keramične in steklarske produkcije ustvarja cele tovarniške obrate, ki proizvajajo na eni strani maso enoličnih izdelkov, razširjenih daleč preko rimskega ozemlja, na drugi strani pa se spretno prilagodujejo individualnim gospodarskim in kulturnim potrebam naglo naraščajočega prebivalstva. Nešteto novih predmetov, ki služijo tako višji stopnji civilizacije kakor tudi vsakdanji domači uporabi, se pojavlja na rimskih provincialnih tržiščih. Naše pokrajine preplavlja tedaj val rimske kulturne kolonizacije, ki je zbirala svoje utilitarne moči v prvi vrsti ob strateško važnih cestah in v prometnih križiščih. Njene umetnostnooblikovalne odlike pa so najlepše vidne edinole v Ptuj, če izvzamemo Virunum in primorsko ozemlje.

Središče rimske kolonizacije na kranjskih tleh je bila E m o n a , dasi pomembnejših arhitekturnih in naselbinskih spomenikov tudi tukaj ni. Znameniti so sledovi trdnjavskega pasova, ki so služili obrambi zaledja (Ločica pri Celju, Velika Malenca, črta Vrhnika - Logatec - Ajdovščina, Šmihel pri Postojni). Uspešna so bila v zadnjem času izkopavanja na Vrhniki (Nauportus). Zanimiva je pa sodba našega arheologa R. Ložarja o splošnem pomenu kranjskih arheoloških izsledkov: »Na tem v pozno-antičnem času torej v čisto trdnjavskega ozemlja spremenjenem teritoriju ni niti onega mirnega življenja industrijskega Norika, tako zelo naklonjenega razmahu visoke provincialne kulture, niti odločilnega svetovnega dogajanja, kakor n. pr. ob rimsko-germanskem limesu, katerega intenzivnost je pospeševala tudi razvoj ostalega kulturnega življenja. Naša zemlja je ostala slej ko prej revna, rimske zbirke Narodnega muzeja očitujejo skoro skromnost pred-rimskih, najznačilnejše za to je pač popolno nedostajanje umetnosti in absolutna premoč porabne industrije umetnih izdelkov, fibul, keramike, steklarstva, izmed katerih dosega le industrija steklenih predmetov neko izvestno višino. Tudi epigrafično gradivo je važno samo glede napisov, o kakem likovnem umetniškem bogastvu žrtvenikov, posvetilnih kamnov, sarkofagov, nagrobnikov itd. z reliefnim okrasom, kakor n. pr. celo v sosednji Celeji in Petoviju, tu ni govora.« (Vodnik po zbirkah Nar. muzeja v Lj., Arheološki oddelek, Ljubljana 1931, str. 60—61.) Med izvenljubljskimi najdišči so v ljubljanski arheološki zbirki zastopani kraji Drnovo pri Krškem, Vrhnika, Polhov Gradec, Šmarjeta, Novo mesto, Št. Jernej. Gradivo v lapidariju muzeja izvira največ iz Ljubljane, z lga in iz številnih krajev Posavja. O kakem posebnem razvoju rimske umetnosti pri nas je spričo provincialne rustifikacije in na podlagi fragmentarnih del skoraj nemogoče govoriti. Morda le takele n. pr.: kamnita žara, v kateri so shranjevali pepel v dobi sežiganja mrličev, se umakne in v 2. stol. po Kr. se šele pričinja pokopavanje trupel v sarkofagih. Nagrobni kamni so opremljeni s tipično poznoantično sim-

Poetovio — Kršno rojstvo Mithre
v I. hajdinskem mitreju

Poetovio — Desna stranica oltarja
blaginje v III. mitreju

boliko, ki je snovno zelo razvita. Posvetilni kamni Emone so posvečeni največ Jupitru (IOM), Mitri (2. stol. po Kr.), genijem kraja, predvsem pa lokalnim vodnim božanstvom (Savus, Adsalluta, Aequorna). Zbirka emonskih predmetov izvira iz grobov, ki so vsebovali običajno žare in velike zaloge obrtnih izdelkov. Znamenita pozlačena bronasta soha rimskega dostojanstvenika na korintskem kapitelu (Narodni muzej) kaže poznoantični slog 4. stol. po Kr. Pripomniti pa je treba k vsemu, da se vrše stalna izkopavanja sedaj v Emoni, drugič v Petovioni ali v Šmarju pri Jelšah in da spomeniško gradivo še vedno narašča.

Monumentalne arhitekturne stavbe nam rimska doba ni zapustila nikjer. Ohranili so se nam le fragmenti stebrov, ogredja in zidovja. Kiparski izdelki (okrogla plastika in reliefi) so običajno povprečne kvalitete, dela višje umetnostne stopnje pa so bila importirana. V slikarstvu poznamo le redke primere mozaičnih tal, o kakem barvnem bogastvu pač ne moremo govoriti. Važnejši so steklarski izdelki, steklenice, čaše in vaze različnih oblik in različnega materiala, nadalje oljenke, svetilke, terra sigilata in lončeno blago, množina zaponk, fibul in raz-

lično lepoticje. Numizmatične zbirke in primeri rimskega orožja spopolnjujejo zaokroženo sliko naše antične preteklosti, ki je prva položila temelje široko razpredeni kulturi in prvič povezala našo zemljo z usodo in življenjem velike svetovne države. Proces delne in postopne romanizacije avtohtonega ilirsko-keltskega prebivalstva se je vršil bolj v zunanjih oblikah in na površini, vendar je zapustil trajnejše in globlje sledove le v okolišju jadranskih mest, kjer je kasnejši bizantinski vpliv ojačil antično tradicijo sredozemske kulture in lajšal pot oglejski in beneški ekspanziji v slovensko zaledje. Z zmago krščanstva v rimski državi se je to naselilo tudi v naših krajih in si ustanovilo v vseh večjih mestih škofijske cerkve. Ostanke starokrščanskih bazilik in drugih spomenikov tudi na našem ozemlju niso redki (Emona, Celeia, Poetovio, Virunum, Theurnia, Juena), vendar so rešili starokrščansko umetnostno tradicijo in kontinuiteto rimskoantične kulture preko dobe »barbarskih navalov« čisto razumljivo le utrjeni mestni teritoriji avtonomnih upravnih središč jadranskoprimorske obale.

Srednji vek

Naselitev Slovencev. Po delitvi rimskega imperija 395. — naše ozemlje je pripadalo Honorijevi zapadni državi — se je razkrajala zapadnorimska država čim dalje bolj in nova germanska plemena so si ustanavljala svoje prve državne tvorbe. Vpad Hunov je povzročil novo gibanje narodov. Preselitev Langobardov iz Panonske nižine v Italijo 568. je pomaknila Slovane v nižine srednjeevropskega Podonavja in odtod še dalje na zapad v alpsko območje. Številni selitveni tokovi prinašajo množice južnih Slovencev ob velikih rekah navzgor, dokler ne zasedejo ozemlja Vzhodnih Alp in njih najvažnejše gorske prehode, doline in kotline. Bolj mikaven in pripraven je bil seveda gričeviti svet predalpskega vznožja, kjer je bila naselitev najgostejša, to je v Posavju, srednjem Podravju in Pomurju.

Poetovio — Relief z dojnici v III. mitreju

Iz dobe langobardskega preseljevanja preko našega ozemlja domnevamo nastanek grobišča v Kranju, zlasti ker kažejo najdeni predmeti vse značilnosti take zgodnje srednjeveške ornamentike, kakršno so uporabljali Langobardi. Kranj je bil naseljen že v predrimski dobi in prevzame kasneje v zgodnjem srednjem veku vlogo bivše Emone. Predmeti langobardskih najdišč ne izvirajo od drugod kakor znova iz Italije: iz kakega starejšega obrtnega središča (Furlanija, Čedad morda). Igle in zaponke so okrašene z vloženo stekleno maso in z dragulji (verroterie cloisonnée). Pojavlja se tehnika v niellu vložene gravirane risbe. Kriarijski langobardski grobovi so verjetno iz konca 6. stol.

Najzgodnejši sledovi slovenskega umetnostnega življenja prihajajo tudi iz grobišč. Po vsem slovenskem ozemlju so raztresena taka najdišča obrtnih izdelkov, saj drugih ostankov, naselbin in svetišč, kakor jih imajo severni Slovani, prvi slovenski rodovi niso zapustili. Prva so bila izkopana kranjska nahajališča: Bled, Bohinjska Srednja vas, Komenda, Kranj, Mengeš, Črnomelj itd. Na štajerskih tleh so najznamenitejša staroslovenska grobišča v Ptuj (Hajdina, grajski hrib), Središču, Starem trgu in v Laški vasi. Večina grobov spada v vrsto skeletnih in je orientirana severovzhodno, a njih gradivo je nedvomno revnejše od langobardskega. Obsegajo dobo od 6. do 11. stol. in so zaradi pomanjkanja pisanih poročil zelo važen vir za poznavanje naše najstarejše materialne kulture. Orožja in keramike ni skoraj nič, redki ohranjeni primeri pa kažejo precej primitivno stopnjo. Ornament linije - valovnice na lončeni posodi je gotovo posnet po rimski provincialni keramiki. Glavni predmeti so okrogle ploščate fibule z vrezanimi živalskimi figurami, ogrlice z obeski, obsenčni obročki, igle, uhani, prstani iz bronu in zapestnice. Tudi tu se pojavlja emajl. Težko je reči, ali so ti predmeti nastali kje v bližini najdišč, ali pa bi bili importirani iz

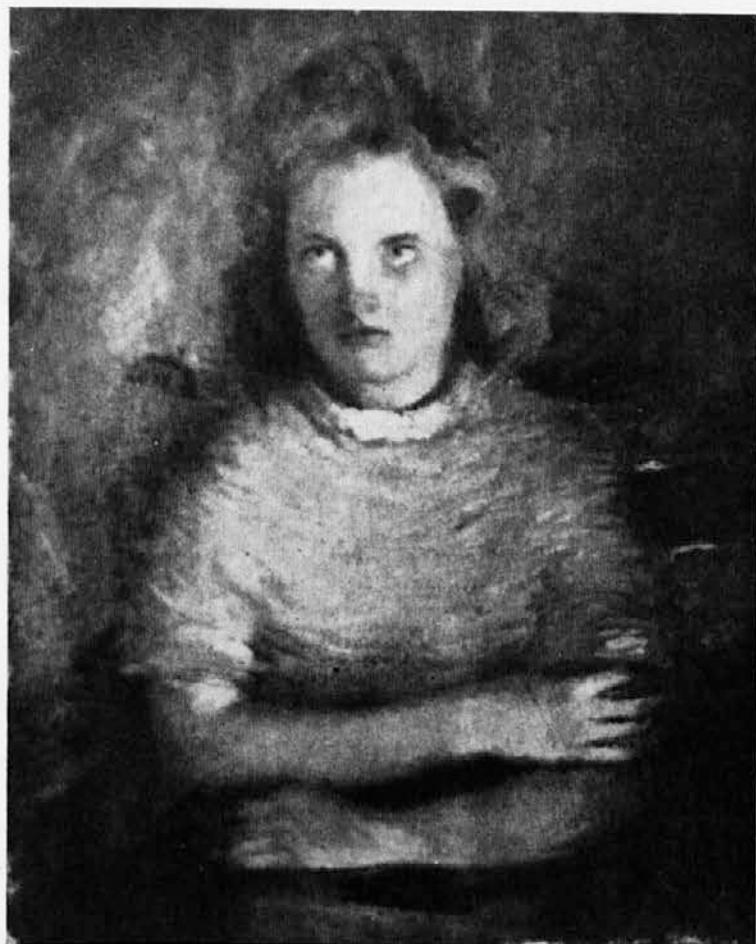

Slovenska keramika iz raznih dob — Narodni muzej v Ljubljani

merovinško-karolinškega zapada, kjer se v tem času nahajajo znameniti centri umetnostno obrtne delavnosti in številne odlične delavnice, iz katerih so romali izdelki po vsej Evropi. Gotovo je le to, da predstavlja obsenčni obroček pristno staroslovensko lepotičje, ki je zato najbolj tipični predmet naše zgodnje umetnostne preteklosti. Ti obsenčni okrasni se spodaj razširjajo v obliko polumesca; konec obročka je običajno zavrt v obliki črke S. Takih obročkov so lahko nosili več in so bili pritrjeni na čelnem traku. Polagali so jih z drugimi predmeti vred v grobove mrličev. Po navadi je lepotičje iz bron, bolj redko iz srebra, železa ali bakra, kroglice pa so iz stekla, jantarja in biserov.

Prihod Slovencev v novo domovino je bil dokaj buren in ni čuda, če so bila kmalu po vrsti uničena središča rimske civilizacije, sedeži uprave, cerkve in trgovine, mesta in ustanove starega mirnodobnega reda, kolikor ga je še preostalo v teh nestalnih časih. Celokupna rimska tradicija z mladim krščanstvom vred je bila ogrožena v svojem jedru in delno uničena, saj je nastopil mlad in čil narod, ki svojih moči še ni porabil. Kot središče svoje oblasti in organizacije si je izbral Gosposvetsko polje na Koroškem (Karantanija) in si je iz ruševin bližnjega Viruna zgradil znameniti Krnski grad. »Knežji kamen« je danes v celovškem muzeju, »vojvodski prestol« pa je ostal na prvotnem mestu. Ta edina ohranjena spomenika slovenske politične samostojnosti sta sestavljena iz kosov bivše rimske arhitekture. Značilno je, da nastajajo prve gostejše naselbine na tleh propadlih rimskih mest. Takih primerov je vse polno. Naselbinska kontinuiteta je v glavnem obvarovana, manjkajo pa za prva stoletja do romanske dobe arhitekturni spomeniki, ki bi ohranjeni kaj več pričali o razmerah naših prednikov iz prvega tisočletja. Zgodovinski viri nam poročajo, da je n. pr. salzburški nadškof Liupram v 2. pol. 9. stol. poslal v Kocljevo slovenskopanonsko prestolnico Blatograd (Salavar ob Blatnem jezeru) zidarje in obrtnike, ki bi naj med drugim zgradili in okrasili tudi ondoto cerkev sv. Adrijana.

Najzgodnejši vir, ki poroča o slovenskih političnih in cerkvenih zadevah, pa tudi o kulturnem in umetnostnem stremljenju — zadnje le mimogrede — je za zgodovino Slovencev 8. in 9. stol. najvažnejši spis »*Conversio Bagovariorum et Carantanorum*«. V njem nahajamo prve opombe, ki se nanašajo na umetnostne prilike zgodnjega srednjega veka, torej še na dobo vsaj delne narodne samostojnosti in prvega pokristjanjevanja. Iz vsega je razvidno, da prihajajo že prve tuje ali prevzete umetnostne oblike s pomočjo pokristjanjevanja iz cerkvenoupravnih in misijonskih središč kot sta bavarsko-nemški Salzburg in romanski Oglej. Prvi in najpoglavitejši posredovalni činitelj v pridobivanju novih todobnih umetnostnih oblik in izkušenj so, kakor povsod drugod v zgodnjem srednjem veku, tudi pri nas, cerkev in njene kulturne potrebe. To razmerje med cerkvijo in umetnostjo ostane odslej v bistvu nespremenjeno. Že v začetku 9. stol. čujemo, da je poslal patriarh Ogleja in Gradeža Ljudevitu

Bara Remec — Podoba deklice

Posavskemu stavbenike, ki bi mu gradili mesta in trdnjave. Ker nimamo ohranjenih spomenikov, moramo sklepati na značaj todobnega stavbarstva, kiparstva in slikarstva v naših krajih iz umetnosti cerkvenih središč. Gotovo bo najbolj merodajen Salzburg, ki je poslal že okoli 760. pomožnega škofa Modesta z misijonarji v Karantanijo. Prva vest o posvetitvi slovenske cerkve v Karantaniji se nanaša na škofijsko cerkev v Gospe Sveti, posvečeno od Modesta samega. Gorazd in Hotimir sta tedaj prva krščanska kneza Karantanije. Kasneje sta pospeševala pokristjanjevanje na severu še Tasilova samostana v Innichenu in Kremsmünstru, južno Drave pa je segal vpliv oglejskega patriarha.

(Nadaljevanje)

ODLOMEK IZ „MAJA“

Brodnik ga veže — skok lahák —
in že po ozki spè stezici.
Deklè zardi veselo v lici,
za hrast zbeži, naprot leti mu,
zappleše, skoči — še korak —
in že na prsih, glej, leži mu —
»Gorje mi, ah, gorje!« — ta čas
posveti mesec mu v obraz
a njej se kri po žilah vstavi —
»Kje Viljem moj je?« — A brodnik
je šepetaje tiho pravi:
»Nad bregom tam, glej, stolp navpik
štrli med drevjem, sij njegov
vtopljen v globok je mrak valov,
a globlje še v vodó vtopljen
brlivke svit je nebogljen:
premišlja Viljem tam le-to,
da jutri mu vzemó glavó...
V sramoto svojo za tvoj greh
je ubil zvodnika tvojega,
je ubil očeta svojega —
zdaj maščevalcem je v pestéh:
sramotno umrè! Tam čaka vdan,
da lica, ki kot mak cvetó,
zbledé od muk in smrtnih ran,
ko ude na koló napnó.
Tako bo ‚kralj gozdov‘ končan.
Za smrt njegovo in greh tvoj
te kolnem — in ves svet z menoj!«

M.

Miha Maleš — Ilustracija za Máchov »Maj«

(Ilustracija in pesem sta iz bibliofilske knjige K. H. Mácha »Maj«. Ker je knjiga izšla v omejeni nakladi, bomo še v nekaterih številkah naše revije priobčili nekaj odlomkov, da bo tudi širši javnosti dostopna ta čudovita pesnitev največjega češkega pesnika. Op. ur.)

Riko Debenjak — Ob Seni

IZ UMETNIŠKEGA SVETA

Reproducirana dela. Ivan Mirkovič, dalmatinski rojak, ki živi kot profesor za modeliranje na Srednji tehniški šoli v Splitu, je eden najbolj popularnih umetnikov v Dalmaciji, poznan po svojem mnogostranskem talentu z mnogih razstav v Splitu in drugih mestih, kjer je razstavljal poleg plastike tudi olja, akvarele, risbe in karikature. Solal se je na praški akademiji in deluje že dve desetletji v Splitu. »Ribič« je bil razstavljen na letošnji spomladanski razstavi v Zagrebu.

Asen Pejkov, bolgarski kipar, avtor »Dubrovniškega patrona« je našim čitateljem znan že iz lanskega letnika (U IV. 221).

Eugène Carrière (1849—1906) je bil znamenit francoski slikar in litograf. Značilne za skoraj vsa njegova dela so zelo izrazite figure, ki se odražajo od značilnega »sfumato« ozadja.

»Poetovio«. Ljubitelj starorimskih izkopanin najde mnogo zanimivega gradiva v knjigi »Poetovio« — vodnik po muzeju in stavbnih ostankih rimskega mešta (napisal Mihael Abramič), ki ga je s številnimi ilu-

stracijami izdalo Muzejsko društvo v Ptuj. To društvo nam je iz prijaznosti posodilo tudi klišeje, ki so objavljeni v naši reviji.

Edgar Degas (1834—1917), znameniti francoski impresionistični slikar (glej U IV. 134) je posebno znan po številnih upodobitvah pariških plesalk.

Zagrebske »Novosti« so posvetile v nedeljski številki z dne 10. XI. 1940. dve strani pesniškemu delu Alojza Gradnika, pozornost, ki jo je bil doslej deležen le redko kateri slovenski umetnikov. Obširen pregled Gradnikovega umetniškega dela in karakterizacijo njegovih pesniških stvaritev je napisal Ivan Goran Kovačič in ga opremil s citati iz Gradnikovih pesmi v izvorniku in par ilustracijami, med njimi sta dve Jakčevi. Članek je obenem lep primer pravilnega pojmovanja za medsebojno kulturno zblížanje med Hrvati in Slovenci.

Iz članka tudi izvemo, da sta v tisku dve novi Gradnikovi zbirki pesmi: izvornih z naslovom »Zlate lestve« in prevodi iz italijanske lirike.

Riko Debenjak — Nevihta

Ada Negri, znamenita italijanska pesnica in pisateljica, je bila 15. novembra na predlog Mussolinija sprejeta za članico kr. italijanske akademije. To je obenem prva žena, ki je postala članica najvišje ital. kulturne ustanove. Ada Negri je tudi pri nas dobro znana iz prevodov Alojza Gradnika.

Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov v Ljubljani je po zaključku razstave v Zagrebu priredil konec oktobra in prvo polovico novembra enako razstavo tudi v Ljubljani. Po vrstnem redu je bila to osma klubova razstava, na kateri so razstavili svoja dela: slikarji Zoran Didek, Stane Kregar, France Mihelič, Zoran Mušič, Nik. Omerza, Fr. Pavlovec, Marij Pregelj, Evgen Sajovic in kiparji Zdenko Ka-

lin, Nikolaj Pirnat, Karel Putrih. Izdan je bil tudi katalog.

Slikar Albert Sirk iz Celja je bil ob zadnji razstavi svojih del v društvu likovnih umetnikov »Lada« v Beogradu odlikovan z redom sv. Save IV. stopnje. Društvo »Celjski kulturni teden« je ob tej priliki priredilo v počastitev slikarja pozdravni večer.

Za zasluge ob postavitvi in odkritju spomenika kralju Aleksandru I. Zedinitelju v Ljubljani so bili odlikovani z redom sv. Save 2. stop. predsednik odbora dr. Josip Pippenbacher, predsednik razsodišča dr. Al. Gradnik in župan dr. Juro Adlešič, z redom Jugoslovanske krone 3. stop. kipar Lojze Dolinar, z redom sv. Save 3. stop. člani odbora dr. Janko Žirovnik, dr. Jos. Hebein, Jos.

Riko Debenjak — Ženski akt

Pogačnik in inž. Ladislav Bevc, z redom sv. Save 4. stop. pa član razsodišča in nadzorni inženir ob postavitvi inž. arh. Herman Hus.

Slikar Henrik Smrekar nam je sporočil, da je pripravil za tisk Andersenove pravljice za deco in odrasle, ki bodo od avtorja bogato opremljene z ilustracijami. Knjižica izide za Božič kot bibliofilska izdaja s slikarjevim svojeročnim podpisom in po zelo nizki ceni.

Slikar Božidar Jakac je priredil razstavo svojih del v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani, ki je trajala od 24. XI. do 17. XII. Skupno je bilo razstavljeno 101 delo (olja, portreti, risbe, pasteli, tempere in grafikal).

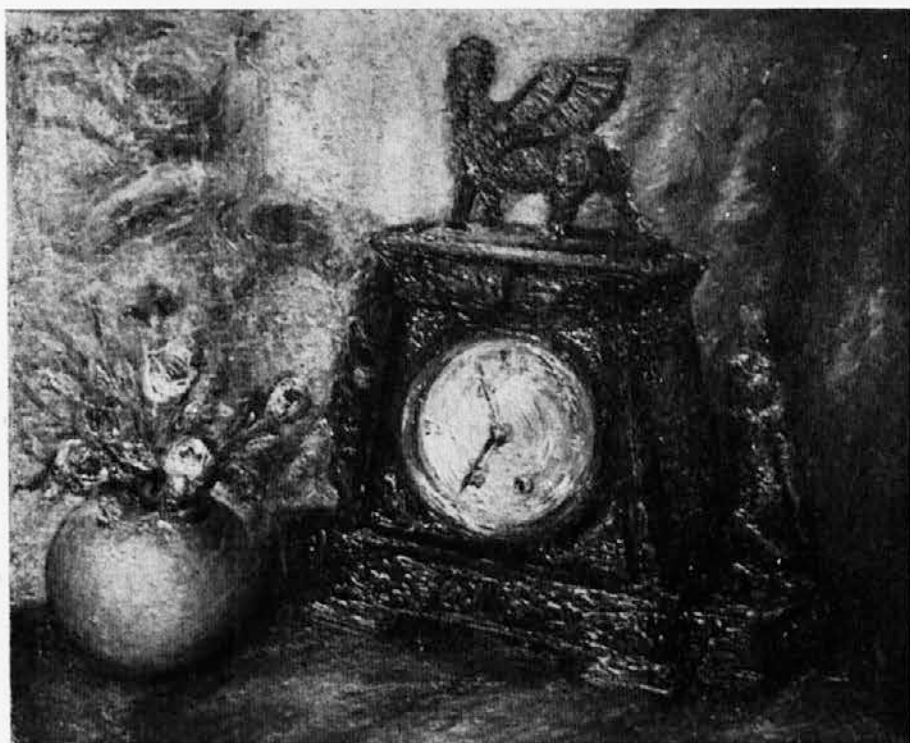
Privatni docent dr. Rajko Ložar, je dne 25. XI. pričel na filozofski fakulteti ljubljanske univerze svoja pred-

vanja iz prehistorije, s posebnim ozirom na slovensko prazgodovino, zlasti tako imenovano »ljubljsko kulturo«. Uglednemu znanstveniku in odličnemu sodrniku naše revije, želimo v novem udejstvanju obilo uspeha.

Miran Jarc je pravkar izdal svojo tretjo samostojno pesniško zbirko z naslovom »Lirika«, ki obsega dvajset pesmi. Knjiga bo izredno poceni in bomo o njej obširneje poročali v prihodnji številki naše revije.

»LJUBLJANA« — Besedilo in celoto uredil univ. prof. dr. France Stelè. Opremil inž. arh. B. Kobe. Izdal Tujskoprometni svet Mestne občine ljubljanske (odgovoren dr. A. Brilej). Tisk in klišej Jugoslovanske tiskarne. Ljubljana 1940. Vel. 8°.

Tujsko prometni svet MOL si je nadel hvalevredno nalogo, da v okusno urejeni in tipografsko vzorno izdelani monografi-

Riko Debenjak — Zatišje

Riko Debenjak — Notre-Dame v Parizu

Riko Debenjak — Maison des oublies v Parizu

ji opozori domačine in tujce na številne lepote slovenskega kulturnega središča. Nekam začudeno se oziraš v ta svet razkošja, baročne in moderne Ljubljane in pri tem z veseljem ugotoviš, da hodiš vsak dan mimo tega bogastva, tisoč in tisočkrat si šel morda mimo Robbovega vodnjaka in šele sedaj se prav zaveš njegove neprecenljive vrednosti in izredne lepote. Nam Ljubljančanom se zdi vse to razkošje stare Ljubljane kar samo po sebi razumljivo, kot bi moralo že od nekdaj in za vse večne čase stati prav v Ljubljani in nikjer drugje, zato hodimo brezbrizno svojo pot in pogosto te šele izobražen tujec opozori na zaklade, ki

jih hrani tvoje rodno mesto. Ne zavedamo se truda naših prednikov, ki so z izrednim naporom vseh svojih sil in čudovito kultiviranim okusom gradili zase in za pozne rodove.

Prof. dr. Stelè nas v jedrnatih in zgoščeni besedi vodi po Ljubljani, odkrije nje lego, zgodovino, obličje, kulturni obraz in umetnost, pri tem pa mu je uvod in zaključek narastel na štirideset strani, ki so pisane s pravim in iskrenim pesniškim zanosom, na način kakor ni doslej še nihče pisal o »Ljubljani, ljubici nebes in sreče«. Že uvod sam zasluži vse priznanje, prav isto velja o 64 na umetniškem papirju natisnjenih fo-

Riko Debenjak — Place de la Nation v Parizu

tografskih podobah, katerih del smo ponatisnili tudi v naši reviji.

Reprezentativni zbornik spada med naše najlepše publikacije in ga bomo upravičeno s ponosom pokazali tudi razvajenemu tujcu, njegovo mesto pa bi moralo biti tudi v sleherni knjižnici, delovni sobi ali sprejemnici izobraženega Slovenca!

»IZ NAŠIH GORA«. Izdalo Slovensko planinsko društvo v Ljubljani. Tisk J. Blasnika nasl. Univerzitetna tiskarna d. d. v Lj. Ljubljana 1940 »4«.

Pod gornjim naslovom je izdalo agilno SPD lepo natisnjen album fotografskih po-

snetkov z motivi iz slovenskih gora, ki je obenem že tretji del publikacij te vrste, ki jih izdaja SPD. Vsebuje 49 reprodukcij po fotografijah priznanih amaterjev, ki ne pričajo samo o lepoti naših planin, marveč tudi o izredni spretnosti v izbiri motivov in izvrstni tehnični izvedbi, vrline, ki so bile pogosto priznane naši fotografiji tudi izven naših meja. Med amaterji zavzema vidno mesto zlasti dr. Arnošt Brilej, ki je objavil pet izvrstnih posnetkov.

Ubranost zbirke nekoliko moti skromni akvarel Trpina (z označbo »pin.« so navadno opremljeni samo izvirniki priznanih mojstrov v oljnih barvah), ki spada bolj

v šolske knjige, kot v tako resno publikacijo. Kdor bo posamezne avtorje iskal po priloženem seznamu slik, bo pogrešal tudi paginacijo. Obe malenkostni pomanjkljivosti seveda ne zmanjšata vrednosti publikacije, ki bo zlasti med planinci utegnila vzbuditi obilo zanimanja. Album bo zelo uporaben tudi v reprezentativne svrhe za tujino.

Češke in slovaške publikacije:

Julie Flanderova — Úsměv Afrodity. Založba »Cesta«, Praha II., Trojanova 16, 8°, cena K 18, vezano K 28.

Optimistična pripovedka, ki ni osladno sentimentalna in po sili humoristična, je v svetovnem slovstvu redka. Založba »Cesta« je imela pri izbiri pripovedk J. Flanderove srečno roko. Zbirka vsebuje 15 izbranih, polnokrvnih pripovedk, ki čitatelju s svojim zdravim optimizmom pomagajo prebroditi današnje težke čase in je priporočljiva zla-

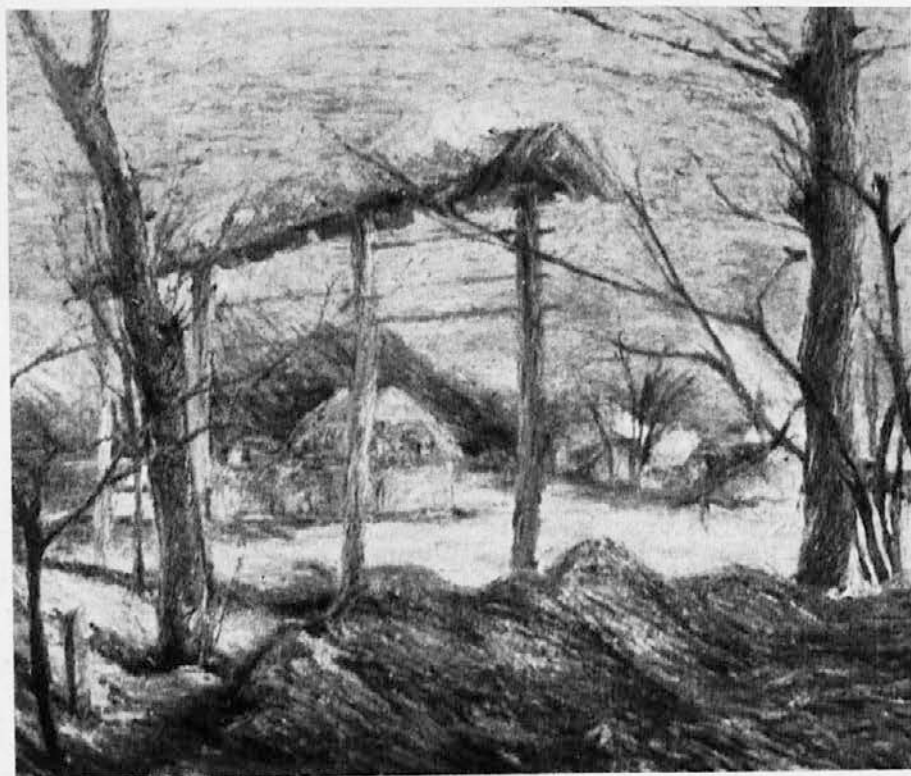
sti za mlajše čitatelje. Knjiga je lepo opremljena, risbe je prispeval Vojtěch Cinybulka.

Volné Směry, mesečník za likovno uměnost, leposlovje, gledališče in glasbo. 4°. Izdaja Spolek výtvarných umělců. Mánes, Praha II. Vltavské nábřeží 250. Let. naročnina K 100.

Ugledna Češka revija, ki jo urejuje Jaromír Pečírka z uredniškim odborom je s 1. številko, ki je izšla 12. oktobra, stopila v nov XXXVI. letnik.

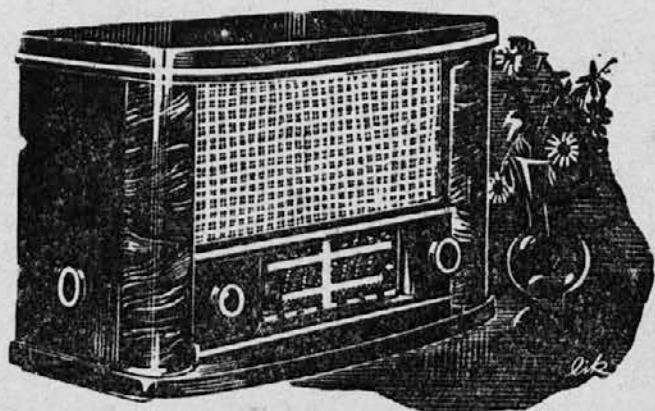
Revija bo v novem letniku, kljub izrednim razmeram, ki vladajo na Češkem, izhajala v razširjenem obsegu in bo poleg likovne umetnosti prinašala tudi leposlovje, članke o gledališču, glasbi itd. Prva številka je že urejena v smislu tega razširjenega programa in je po vsebini in številnih podobah, predvsem domačih mojstrov, zelo uspela.

Letnik V. 4. in 5. štev. dec. 1940/jan. 1941.

Riko Debenjak — Kozolec

**Odlični mali »SUPER«
PHILIPS 430 A**

Pridite ga poslušat k tvrčki

H. SUTTNER, LJUBLJANA

PHILIPS RADIO ZASTOPSTVO

Aleksandrova c. 6

Telet. 34-70

^v
KLISARNA

„JUGOGRAFIKA“

SV. PETRA NASIP ŠTEV. 23

Izdeluje klišeje vseh vrst, eno in večbarvne

Kot najbolj primerna darila za Božič in Novo leto Vam priporočamo naše bibliofilske izdaje:

ILUSTRIRANA DELA FRANCETA PREŠERNA

I. LETNIK: STRUNAM, DEKLETAM, POD OK-
NOM, KAM?, UKAZI

CENA ZA CELOLETNI MEHKO VEZANI I. LET-
NIK, TO JE ŠEST KNJIZIC, KI SO NAVEDENE
ZGORAJ JE DIN 180.—, PLAČLJIVO PO DIN 30.—
OB IZIDU VSAKE KNJIGE. CENA ZA CELOLET-
NI V POLUSNJE VEZANI LETNIK PA JE DIN
270.—, PLAČLJIVO PO DIN 45.— OB IZIDU VSA-
KE KNJIGE. NAROČNIKI POSAMEZNIH IZVO-
DOV PLAČAJO DIN 35.— OZIROMA DIN 50.—
ZA VSAKO KNJIZICO.

ZAHTEVAJTE BREZPLAČNE PROSPEKTE

Pesnitev »STRUNAM«, ki je že izšla, je opremljena z ilustracijami Kurz v. Goldensteina, Langusa, Kobilce, Sedeja, Goršeta, Maleša, Globočnika, Jakca, Černigoja, Pregljeve, Smrekarja, Vavpotiča in Karpellussa. »DEKLETAM«, ki je izšla v decembru, je opremljena s podobami Langusa, Kobilce, Goršeta, Sirka, Gasparija, Pregljeve, Gorjupa, Pavlovca, Kupferjeve, Sedeja, Maleša in Galande. »POD OKNOM«, ki je v tisku pa z ilustracijami Karpellussa, Smrekarja, Čarga, Pregljeve, Pavlovca, Maleša, Globočnika, Fule, Galande in Zuppe.

NAROČILA SPREJEMA BIBLIOFILSKA ZALOŽBA, POD TURNOM 5.

Narodna tiskarna

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5

IZVRŠUJE RAZLIČNE MO-
DERNE TISKOVINE OKUS-
NO, SOLIDNO IN POCENI

TELEFON ŠT. 31-22 – 31-26
POŠTNI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534